

**“הרחק משכן רע?!”**  
על בחירת מקום מגורים, מגורים בדלניים,  
הלכה והכלה, משפט וחברה

אביעד הכהן

**אקדמות מילין: “חשוב שילמד עם ילדים כמוהו”**

לפני מספר שנים תיאר אורי אורבך, זכרו לברכה, לימים חבר כנסת ושר בממשלת ישראל, בכישרון רב את תופעת הפיצול בחינוך הדתי. “ארבע אמהות”, הוא קרא לקטע שבו תוארו הוריו של איציק הלומד בבית ספר חצי פרטי, “אבני נועם”:

שם הוא לומד עם ילדים כמוהו, ברמה שלו. בשנה שעברה הוא למד ב“אבני שוהם” אבל ראינו שזה לא זה. בעיקר מהבחינה הדתית. מגיעים לשם, סליחה על הביטוי, כל מיני ארחי-פרחי שהם בקושי דתיים. את רואה אמהות שמגיעות במכנסיים לבית ספר, בקושי שרוולים. אני לא מדברת על כיסוי ראש [...] אז אולי הם לא נוסעים בשבת, ומאמינים בלב, אבל אני יודעת מי האחים שלהם, ועד כמה הם מקפידים? אתה גם רואה איך שהכיפה מונחת לילדים האלה על הראש ואתה מבין שצדיקים גדולים לא ייצאו משם.

גם זה לא הספיק להוריו של יצחקי, שהוציאו אותו מ“אבני נועם” ופתחו, בעזרת ה', את “נועם השם”:

זה לא שלא היינו מרוצים, אבל רצינו שהבן שלנו יקדיש יותר שעות ללימוד תורה. את כל האנגלית והחשבון אפשר הרי להשלים בשנה אחת אם הוא ירצה בעתיד לעשות בגרות. חשוב לנו שיצחקי ילמד מתוך אווירה של רצינות ושל קדושה. אצלנו גם כל ההורים הם בני תורה והאמהות לבושות בצניעות. הם לומדים עד חמש בערב והספיקו כבר מסכת שלמה מתחילת השנה. ב“נועם השם” הילדים לא הולכים

במכנסיים קצרים ובחולצות טריקו עם הדפסים מכל מיני מקומות, שלך-תדע.

ועלו עליהם הוריו של יצחק, ששלחו אותו לתלמוד-תורה "נועם השם והיכלו". והנימוק, משכנע כתמיד:

אנחנו החלטנו: רק תורה! אם רוצים לגדל תלמידי חכמים וגדולי תורה אסור שיהיו כל מיני נגיעות והפרעות. הילד צריך לגדול בצמר-גפן, כמו אתרוג, וברצות ה' להיות ספון כל ימיו בהיכלי תורה ומידות. ב"נועם ה' והיכלו" הם לומדים עד שבע בערב בחשק רב. מקצועות חול הם כבר למדו די והותר עד כיתה ג' בבית הספר "נועם השם", ועכשיו חשוב לנו שילמד עם ילדים ממש כמוהו, בכיתה קטנה למצטיינים. בית ספר שכולו על טהרת הקודש, עם הורים שיש להם שאיפות רוחניות אחרות, שרוצים לממש את הפוטנציאל של הילדים שלהם. אין להם דברים אחרים בראש, טלוויזיה, בני-עקיבא, אלא רק תורה ותורה. אין חופשות ארוכות ומיותרות של ביטול תורה.

מה שהיה לבדיחה מחויכת ומתוחכמת על מערכת החינוך הממלכתית-ציונית-דתית-תורנית (מחק את המיותר), היה למציאות כואבת בכל תחומי החיים. לצד ה"מיקרו", סוגיית הדיור הבלדני מטעמים שבדת,<sup>1</sup> ניצבת כמוכן גם סוגיית ה"מאקרו": תופעת ה"הפליה" או ה"הפרדה" בהקשר הרחב יותר, דוגמת ההפרדה במערכת החינוך הדתי;<sup>2</sup> ביחידות צבא נבדלות ובאי רצונם של

1 על הפליה ועל הפרדה בכלל, בתחום הדיור בפרט, ראו בהרחבה מחקרו המעמיק של גרשון גונטובניק, הפליה בדיור וקבוצות תרבותיות – בין חומות משפטיות לגדרות חברתיות, רמת גן תשע"ד.

2 על הפליה במערכת החינוך מטעמים דתיים ועדתיים, ראו בהרחבה: בג"ץ 1067/08 נוער כהלכה ויואב ללוס נ' משרד החינוך ואח', פ"ד סג (2) 398 (2009), ומאמרי: אביעד הכהן, "נישט פון אונזערע" (לא משלנו) – אפליה עדתית וייצוגן של קבוצות אוכלוסייה מוחלשות במגזר החרדי, מעשי משפט 3 (תשע"א/2011), עמ' 123–143; "חנוך לנער על פי דרכו"? על חינוך, דת ומדינה, הלכה והכלה, דתיות ועדתיות", ספר הזיכרון לשופט אדמונד לוי, ירושלים תשע"ה [בדפוס]. גם בעקבות פסק דין מכונן זה לא מוגרה התופעה. ראו לדוגמה, לאחרונה: עת"מ 44860-08-14 עמותת למרחב לקידום חינוך תורני נ' מנח"י והמחוז החרדי במשרד החינוך ואח', ניתן ביום 26.10.14. [אי קבלת תלמידה בטענה, בין השאר, שרמת הצניעות נמוכה (התלמידה הגיעה לריאיון בחצאית קצרה); סוג פעילות פנאי שאינו מקובל במסגרת בית הספר (שימוש בטלפון חכם, כולל שימוש באינטרנט ותכנית whatsapp). יש להדגיש שבמערכת החינוך החרדי הפיצול התת-כיתתי והתת-זרמי גדול עשרות מונים, הן בין הזרמים הפנים-חרדיים (חסידים-ליטאים-ספרדים) הן בתוככי

חיילים להיות חלק מקבוצה רחבה בשל מה שלטענתם סותר את מצוות דתם ואמונתם;<sup>3</sup> בבתי כנסת המתפצלים חדשות לבקרים בשל הבדלי ניואנסים, לעתים דקיקים מן הדקים (בין השאר, בשאלה הרת הגורל האם המחיצה – שגם כך גובהה הרבה למעלה מן המתחייב מן ההלכה – תהיה בגובה 240 ס"מ או "רק" 220 ס"מ);<sup>4</sup> בקיומם של קווי אוטובוס נפרדים לבני מגורים שונים;<sup>5</sup> במוסדות להשכלה גבוהה;<sup>6</sup> וכך בתחומי חיים רבים אחרים.

שאלת יכולתה של קהילה להכיל בתוכה בני גוונים שונים מתנגשת תדיר עם זכותם של בני הקהילה לקיום נוהגי חיים ייחודיים, ההולמים, כך לפחות לשיטתם, את אורח חייהם הייחודי.

ככל שחולפות השנים, יש לכאורה לתופעת ההפליה האסורה והפסולה (אלא אם נראה אותה כהפרדה מותרת) ביטוי גובר והולך גם בהקמתם של יישובים קהילתיים-תורניים המפעילים מסננת דקה, לעתים דקה מן הדקה, באמצעות ועדות קבלה, ועדות אכלוס, ושאר מיני גופים, שתכליתם אחת: למנוע ממי שאופיו, לבושו או אורח חייו אינו תואם בדיוק את אופי היישוב ותושביו מלבוא בשעריו (ואף להתבשם מהאווירה התורנית ביישוב), שמא יקלקל אותו.<sup>7</sup>

כל קבוצה (חסידי גור, בלז, חב"ד) ותת-קבוצה (סלאנים-סלוניס, ללוב ירושלים וללוב בני ברק, ועוד).

3 ראו למשל בג"ץ 6478/01 מרדכי אנדר ואח' נ' צבא ההגנה לישראל, 29.4.02, שעניינה בחייל שדרש כי יסופק לו בעת שירותו הצבאי אוכל בהכשר מהודר, או לחלופין ישולמו לו המי כלכלה; בג"ץ 6556/11 יואל גליקמן נ' אלוף סמי תורג'מן ואח', שעניינה בחייל שביקש למנוע את הדחתו מקורס צוערים בשל סירובו לקיים פקודה להשתתף בערב שבו נשמעה שירת נשים. לסוגיה זו, ראו בהרחבה מאמרי: אביעד הכהן, "לא בחיל ולא בכוח: דת ומדינה בצה"ל", א' הכהן, צ' טל (עורכים), ספרא וסייפא – ספר היובל לרב מרדכי פירון, ירושלים תשע"ג, עמ' 530–663.

4 להתפצלות על רקע מגדרי וגבולות הלכתיים, ראו לדוגמה אשרת שהם ויאיר פורסטנברג, "בין קהילה מרוצה ל'קהילה מוטרדת'", דעות, נמצא באתר: <http://toravoda.org.il/node/2341>

5 בג"ץ 746/07 נעמי רגן ואח' נ' משרד התחבורה ואח'. וראו מאמרי: אביעד הכהן, "החמיצו את האוטובוס", עורך הדין (כתב העת של לשכת עורכי הדין בישראל), 12 (2011), עמ' 60–63.

6 ראו בג"ץ 6667/14 תירוש ואח' נ' המועצה להשכלה גבוהה (עתירה נגד לימודי השכלה גבוהה נפרדים לציבור החרדי, תוך טענה להפליה מגדרית). העתירה נמחקה בהסכמת הצדדים ביום 19.3.15 לאחר שהמועצה להשכלה גבוהה הודיעה כי תעמיד את התכנית הרב שנתית לדרך שילוב החרדים במערכת ההשכלה הגבוהה לדיון ציבורי.

7 ראו לדוגמה אורנית עצר, "למה אין מיליון יהודים ביו"ש?", באתר "בשבוע", מיום 31.10.14 : <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/286450>. ביטוי מעין ספרותי לכך

ככל שחולפות השנים מסתבר שהפליה זו מכה שורשים עמוקים גם בבני הדור השני והשלישי של הציונות הדתית. פעם, בעידן התמימות, חשבנו שהילדים והנכדים לא יהיו כמו ההורים, בעלי דעות קדומות. קיוונו שבדור השלישי, דור הנכדים, כבר לא יבחינו בין דם לדם, בין כיפה לכיפה, בין עדה לעדה ובין פתיל תכלת המשתלשל ויורד עד ברכיים, לבין פתיל לבן קצר, המוחבא בשולי החולצה. קיוונו, אבל נתבְּיֵנו.

במאמר זה נתמקד בתופעות של בדלנות במגורים בקרב ציבור שרבים נוטים להגדירו כציבור דתי-לאומי או ציוני-דתי (על גווני השונים).<sup>8</sup> בקרב הציבור הציוני-דתי, להבדיל מזה החרדי, רווחים מאוד נישואין בין-עדתיים, ובני משפחות שהוריהם שונים זה מזה כרחוק מזרח ממערב מצד רמתן הדתית ואורח חייהם אינם נמנעים מלהתחתן זה בזה. גם תופעת קירוב הרחוקים הולכת ותופשת תאוצה. הכול פותחים את ידיהם וביתם לרווחה, באהבה ובאמונה, כדי להתחבר לכלל ישראל ולהאחיב שם שמים. אכן, יש קבוצות לא מעטות בקרבנו המקבלות כל אדם, כפשוטו בסבר פנים יפות, ולא כמדרשו הפלפלני והחמקמק, אך עם זאת יש בציבור הציוני-דתי לא מעט תופעות שנראות על פניהן כהסתגרות וכ"גטואיזציה" מוגברת. בית הספר של השכן נראה "ירוק יותר", ובעיקר תורני ואמוני יותר, והורים מעבירים את ילדיהם מגן לגן ומבית ספר אחד למשנהו, לעתים במחיר תוספת כספית מכבידה של אלפי שקלים בשנה וגיוס כללי להסעת הילדים למרחקים, ובלבד שחס וחלילה לא "יידבקו" במחלה הנוראית של אווירת הרחוב המורעלת אצל הילדים מהבית השכן, ש"מזלזלים במצוות, ואין להם אינטרנט מסונן, וגם לא שום יחס של כבוד לגדולי התורה 'שלנו'". באורח פלא, במוסדות החינוך האליטיסטיים, המתהדרים בכתר התורניות והחרד"ליות, משתייכים רוב התלמידים לשכבה סוציו-אקונומית מוגדרת ומובחנת.

ניתן בגרסאות השונות של הסיפור "דירה להשכיר" מאת לאה גולדברג, המובאות בנספח למאמר זה. במקרה אחר נמנע יישוב דתי-לאומי מלקבל לשורותיו משפחה המזוהה עם חסידות ברסלב.

למותר לומר שגם ציבור זה מתאפיין בריבוי גוונים. המכנה המשותף של בניו מוגדר לרוב לפי יחסו האוהד – ברמה כזו או אחרת – לציונות ולמדינת ישראל, והשתלבותו (היחסית, גבוהה או נמוכה) במערכות החיים הציבוריות השונות במדינת ישראל: בחיי המשק והכלכלה, הצבא ושוק העבודה וכיוצ"ב. על ההפליה העדתית בציבור הדתי-לאומי, ראו אפרת ש' שטרית, "השד העדתי דתי לאומי", מוסף "שבת", מקור ראשון, 23.8.13, נמצא גם ברשת האינטרנט.

היבדלות זו נתמכת דרך שגרה גם באידאולוגיה שלמה של רצון לעלות מעלה מעלה בהר, התרחקות משכן רע וכל כיוצא באלה נימוקים. פסוקים נשלפים, ספרים מובאים כראיה, וגם ציטטות סלקטיביות מדברי מרן הרב זצ"ל מגויסות למערכה, והכול – כמובן, וכי אפשר אחרת? – לשם שמים.

למען הסר ספק נציין כי תופעה זו של הדרת ה"אחר" והימנעות מלתת לו לגור בשכנותו אינה מאפיינת רק את הקהילה הדתית, אלא יש לה שורשים עמוקים, הדים ועדים לרוב גם בחברה הכללית. כך לדוגמה ביקשו תושבים בירושלים, רמי מעלה ונשואי פנים, למנוע הקמת מעון לאנשים עם מוגבלות בשכנותם.<sup>9</sup> במקרה אחר נדחתה בקשת אם חד-הורית לעבור ליישוב קהילתי עם ילדה; במקרה נוסף נדחתה בקשתה של משפחה ממוצא מזרחי להתקבל להרחבה באחד היישובים בעמק יזרעאל; ובמקרה אחר נדחתה בקשת בני זוג מבוגרים לקבלה ליישוב קהילתי רק בשל גילם.<sup>10</sup> תופעה זו ידועה גם בחו"ל, תחת ראשי התיבות NIMBI – not in my back yard, ויש לה השלכות רבות: ערכיות, מוסריות, חברתיות, חינוכיות, משפטיות וכלכליות.

עם זאת, בעינינו, כאשר מדובר בחברה דתית יש לסוגיה זו ערך מוסף, פן מיוחד, ערכי, מוסרי והלכתי. החתירה, הברוכה כשלעצמה, לעלות בהר ה' ולבקר בהיכלו, מלווה לא אחת ביחס של ניכור ובוז (או במקרה הטוב, עצימת עיניים ואדישות) ב"אחר" ובאורח חייו. כל מי שאינו מאנ"ש (=מאנשי שלומנו), או בלשון ז'רגון שגורה "נישט פון אונזערע", "לא משלנו", נתקל בחומה של אטימות וזלזול. המתבדלים מסתכלים בו בעיניים צרות, זעופות, "מלמעלה למטה", במבט שאינו מותיר הרבה מקום לדמיון, ובוודאי שאינו עולה בקנה אחד עם הדיבורים הנשגבים על אהבת ישראל. לעתים דומה שמרוב דיבורים על אהבת ישראל, המכוונת לכלל ישראל, נשכח מקומה של אהבת "ר' ישראל", האדם הבודד.

9 סוגיה זו נידונה גם בפסיקה הישראלית. ראו פסק דינו של השופט מינץ, בת"א ה"פ (שלום ירושלים), 512/02 ד"ר פלד זמרה ואח' נ' אלו"ט, ניתן ביום 28.4.03. מופיע באתר: <http://www.abiliko.co.il/index2.php?id=1569&lang=HEB>. וראו מרב סריג, "לא בחצר שלנו", הארץ מיום 24.12.02, נמצא באתר הארץ: <http://www.haaretz.co.il/misc/1.849229>; אביעד הכהן, "בעזרת השם" – על הלכה והכלה, והצורך בשינוי השיח ההלכתי ביחס לאנשים עם מוגבלות, קובץ בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה, הרב בני לאו (עורך) [בדפוס].

10 ראו נטע זיו ויופי תירוש, "המאבק המשפטי נגד מיון מועמדים ליישובים קהילתיים – מלכוד ברשת טובענית ומחוררת", אמנון להבי (עורך), קהילות מגודרות, ת"א 2010.

ביטוי נוקב לכך ניתן במאמר קצר שפרסמתי לפני מספר שנים,<sup>11</sup> ובו כתוב, בין השאר, הקטע הבא:

כאן גרים בכיף צבי-יהודה ובת-אל. וגם אברהם-יצחק המכונה אברומי, ויסכה-צופיה ומוריה-שיראל, ומנחם-ציון, ועיני כולם בורקות באהבת ישראל, שהיא כידוע כוללת את הכל. ואת כו-לם, (חוץ ממי שלא). כל ישראל חברים (אך רק אם הם מתפללים בנוסח שלנו). ועמך כולם צדיקים (חוץ מאלה שמצביעים למפלגה אחרת מזו שלנו). לאחר שנים של דיבורים על "התנחלות בלבבות", בחלק מן היישובים (ויודגש, משני צידי הקו הירוק), מוכנים להתנחל בלבם של השני רק בתנאי שיתלבש ויסתפר בדיוק כמונו, ידבר כמונו, ויתפלל כמונו. עולם נפלא, של הרמוניה ואחדות. יישובים תורניים מקימים חומה ומגדל משלהם, וחוסמים את הדרך בפני כל מי שעשוי 'לקלקל את האווירה'. ניתן היה להצדיק חשש זה אילו תוכם של הטוענים בלהט בשבחי ה'גטואיזציה' היה כברם. לו היו מחילים על עצמם אותן נורמות מחמירות שבאמצעותן מבקשים הם למנוע מ"זרים" את הכניסה בשעריהם החרשנו. אך בדרך להשגת המטרה הנכספת, הם עוברים לא פעם על לאוים מדאורייתא – הלבנת פני אדם ברבים, רכילות, לשון הרע, אונאת דברים ופגיעה בכבוד הבריות – לשם הצלת ילדיהם, כביכול, מקרבה למי שאינו מחמיר כמותם בחומרות שלעתים אפילו מרנן ורבנן לא שערון.

#### תרכות ה"גטואיזציה": מבראשית ועד ימינו אחדות ואחידות, נבדלות ובדלנות

מעבר לתופעות של הפליה בהקשרים ושדות אחרים, לבדלנות במגורים יש ממד מיוחד, בשל מרכזיות ביתו של אדם ומקום מגוריו בחייו של אדם<sup>12</sup> והשפעתו על מקומו החברתי, הרבה מעבר לפן הכלכלי ולפונקציונליות של נוחות מקום המגורים (קרבה למקום עבודה, לימודים וכיוצא בזה).

11 אביעד הכהן, "כאן גרים בכיף" (חוץ ממי שלא), אליטיזם, הדרה והכלה בציבור הציוני דתי", דעות 45 (תש"ע), עמ' 4-6.

12 ביטוי לכך ניתן בהקשרים רבים. כך לדוגמה בדבריה של השופטת שטרסברג-כהן, בע"א 8398/00 כץ נ' קיבוץ עין צורים, פ"ד נו (6) 602, 623, שבו נאמר: "דירתו של האדם אינה רק קורת גג לראשו, אלא גם אמצעי למיקומו הפיזי והחברתי".

תופעת הבדלנות במגורים אינה חדשה עמנו. משחר ימי ההיסטוריה היו אנשים שביקשו מרצון, לא מאונס, להקים גטאות לעצמם. הד קדום ביותר לכך, כמובן בשינויים המחויבים, עולה כבר ממעשה בראשית, מסיפור מגדל בבל. בראש הפרשה מודיענו המקרא שכל הארץ הייתה "שפה אחת ודברים אחדים". הקורא משפט זה לעצמו עשוי לראות ברכה באחידות ובאחדות זו,<sup>13</sup> אך המקרא מודיענו שאחריה הייתה רעה ומרה (בראשית יא, א-ט):

וַיְהִי כִּלְהֵאָרֶץ שָׁפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים. וַיְהִי בְנִסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בְקֶעֶז בְּאֶרֶץ שֹׁנַעַר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם. וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ הִבָּה גְּלִבְנָה לְבָנִים וְנִשְׂרָפָה לְשָׂרְפָה וְתִהְיֶה לָהֶם הַלְבָנָה לְאָכָן וְהַחֲמֹר הִיָּה לָהֶם לְחֹמֶר. וַיֹּאמְרוּ הִבָּה נִבְנֶה־לָנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרָאשׁוּ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה־לָנוּ שֵׁם פְּדֻנְפוּיָן עַל־פְּנֵי כְּלֵה־אֶרֶץ.

לכאורה, מתואר כאן מעשה יצירה מופלא המבטא את כוחו היוצר של האדם, המבקש לנצל את כישוריו הטכנולוגיים להמריא למרומים.<sup>14</sup> אכן, סופו של הסיפור אינו אידילי כראשיתו:

וַיֵּרָד ה' לִרְאֹת אֶת־הָעִיר וְאֶת־הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְנֵי הָאָדָם. וַיֹּאמֶר ה' הֵן עַם אֶחָד וְשָׂפָה אֶחָת לְכֻלָּם וְזֶה הִחֲלַם לַעֲשׂוֹת, וְעַתָּה לֹא־יִבְצֹר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמֹו לַעֲשׂוֹת. הִבָּה נִרְדָּה וְנִבְלָה שָׁם שְׂפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׂפַת רֵעֵהוּ. וַיִּפֶץ ה' אֶתָם מִשָּׁם עַל־פְּנֵי כְּלֵה־אֶרֶץ וַיִּחְדְּלוּ לְבַנֹּת הָעִיר. עַל־כֵּן קָרָא שְׂמָהּ בָּבֶל כִּי־שָׁם בָּלַל ה' שְׂפַת כְּלֵה־אֶרֶץ וּמִשָּׁם הִפְיָצָם ה' עַל־פְּנֵי כְּלֵה־אֶרֶץ.

פרשני המקרא לדורותיהם התחבטו בשאלת החומרה של חטא אנשי דור זה, המכונה בספרות חז"ל "דור הפלגה", שהביא עליהם עונש כה קשה של הגליה לארבע כנפות הארץ, והציעו פירושים שונים לדבר.

מפשט המקראות עולה שהיות כל הארץ "שפה אחת" ו"דברים אחדים" הוא חטא,<sup>15</sup> ולכן נענשו בפזוור "על פני כל הארץ" ובבלבול הלשונית, כדי שייאלצו

13 ביטוי מאוחר יותר לכך ניתן גם במדרש: "רבי יהודה אומר: הואיל והן עם אחד ושפה אחת, אם עושים תשובה אני מקבלן", בראשית רבה לח, ט.

14 תיאור מרנין נפש של "כוח היוצר" שבאדם נתן לנו הרב י"ד סולובייצ'יק, במסתו המופלאה: איש האמונה, ירושלים תשמ"א.

15 כך הבין גם רבי נחמיה בהמשך דברי המדרש שהובא לעיל (הערה 13): "רבי נחמיה אומר: מי גרם להם שימרדו בי, לא על ידי שהם עם אחד ושפה אחת?". אכן, אפשר שיש להבין

לדבר כל אחד בשפתו שלו, אלא שעדיין לא התברר מה חטא יש ב"דברים אחדים" וב"שפה אחת".

בפירושו למקרא, "העמק דבר", מציע הנצי"ב מוולוז'ין,<sup>16</sup> הרב נפתלי צבי יהודה ברלין (רוסיה, המאה הי"ט), פירוש מקורי ומופלא לפרשה זו. לדעתו, אם כל הארץ מדברת שפה אחת ודברים אחדים יש סכנה לשלילת חופש הדעה והביטוי, ואין לך חטא חמור מזה. הוא מסביר גם את חשש בני אותו הדור, "פן נפוץ על פני כל הארץ":

יש להבין מה חששו אם יצאו כמה לארץ אחרת. ומובן שזה היה שייך ל"דברים אחדים" שהיה ביניהם, ובאשר אין דעות בני אדם שוות, חששו שלא יצאו בני אדם מדעה זו ויהיו במחשבה אחרת. על כן היו משגיחים שלא יצא איש מישוב שלהם.

ומי ספר מ"דברים אחדים" שביניהם, היה משפטו לשריפה, כאשר עשו לאברהם אבינו. נמצא היו "דברים אחדים"<sup>17</sup> שביניהם לרועץ, שהחליטו להרוג את מי שלא יחשוב כדעתם.<sup>18</sup>

הווי אומר: פסילת האקר רק משום שהוא חושב אחרת פסולה היא בתכלית וסופה להביא לידי רצח. דברים דומים כתב הנצי"ב גם בפתחת פירושו לבראשית:

בחורבן בית שני, שהיה דור עקש ופתלתול, ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות עולמים. על כן, מפני שנאת חנם שבלבם זה את זה, חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס. ובאו על ידי זה לידי שפיכות דמים בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם.

זוהי תורת הפלורליזם בעולמה של יהדות, והיא כלל גדול בתורת ישראל.<sup>19</sup> סיכם את הדברים בלשונו היפה מ' אלון: "ריבוי הדעות הוא חלק מהותי ומבורך

אמירה זו בהקשר פרקטי: הדיבור ב"שפה אחת" מאפשר למורדים להקים את הקשר, תרתי משמע, ביניהם ולתכנן את מעשה המרידה שלהם.

16 לדרכו בפירוש המקרא, ראו מ' אלון, "ספר הישר", משרד המשפטים ומכללת שערי משפט, דף פרשת השבוע 9 (תשס"א), שכתב שיש בדרך הפרשנית הדים למציאות הרוחנית והחברתית בימיו, תקופת ההשכלה, שהתאפיינה במגוון דעות.

17 לפי זה, מסביר הנצי"ב, מובן גם מה טעם לא פירשה תורה מה היו אותם "דברים", שהרי לא תוכנם הוא הפסול אלא היותם אחדים, מונוליטיים, אחידים, ללא מתן אפשרות להשמעת דעה אחרת.

18 ראו בתוספת לפירושו שם, "הרחב דבר", שבה הוא מפתח רעיון זה.



בכלל חייה של חברה מתוקנת. חכמים אף התקינו ברכה מיוחדת על הסוד הכמוס ביצירה מופלאה זו של ריבוי דעות בחברה: 'הרואה אוכלוסין [= ציבור גדול מאוד] מברך ברוך חכם הרזים; שאין פרצופותיהן דומות זו לזו ואין דעותיהם דומות זו לזו'. בכך מצויה ברכה לחכמה וליצירה: 'וכמו שטבע היצירה עושה עוד היום שפני כל האדם משונות זו מזו, כך יש להאמין שהחכמה נחלקת עדיין בלב כל אדם, זו משונה מזו'. ריבוי דעות זה מן הראוי שיכובד על ידי המנהיג ועל ידי השלטון. ביטוי מאלף לכך נמצא בדברים הבאים (במדבר רבה כא, ב): 'כשם שאין פרצופיהן [של בני אדם] שוין זה לזה, כך אין דעתן שוה זה לזה, אלא כל אחד ואחד יש לו דעה בפני עצמו [...] שכן משה מבקש מן הקדוש ברוך הוא בשעת מיתתו ואומר לפניו: ריבוננו של עולם, גלוי וידוע לפניך דעתם של כל אחד ואחד, ואין דעתן של בניך דומה זה לזה. כשאני מסתלק מהן, בבקשה ממך, מנה עליהם מנהיג שיהא סובל לכל אחד ואחד לפי דעתו'<sup>20</sup>.

על יופיים של הצלילים השונים, עמד גם אחד מגדולי בעלי ההלכה בדורות האחרונים, רבי יחיאל מיכל הלוי עפשטיין, בעל "ערוך השולחן", בהקדמתו לחלק חושן המשפט:

זאת היא תפארת תורתנו הקדושה והטהורה, וכל התורה כולה נקראת שירה, ותפארת השיר היא כשהקולות משונים זה מזה. וזהו עיקר הנעימות. ומי שמשוטט בים התלמוד, יראה נעימות משונות בכל הקולות המשונות זה מזה.<sup>21</sup>

19 על פלורליזם בעולמה של יהדות, ראו בהרחבה: אביעד הכהן, "חירות הביטוי, סובלנות ופלורליזם במשפט העברי", ח' עמית, ח' באר וא' הכהן (עורכים), מנחה למנחם – ספר היוכל לרב מנחם הכהן, תל אביב תשס"ח, עמ' 45–75.

20 ע"ב 2/84 ניימן נ' יו"ר ועדת הבחירות המרכזית לכנסת האחת עשרה, פ"ד לט (2) 295.

21 דברים אלה מצוטטים תדיר בכתביו של מ' אלון, שהוסיף וכתב עליהם: "מערכת ההלכה היא סימפוניה אדירה ובה צלילים רבים ושונים, ובכך גדולתה ויופייה. וזקוקה היא בכל דור ודור לאותו מנצח גדול, בעל השראה וחזון, שיגלה בסימפוניה מרובת צלילים זו אותה אינטרפרטציה, שדורו ובעיותיו שומעים אותה וצריכים לה. התורה כולה נקראת שירה. מחלוקת התנאים, האמוראים, הגאונים, הראשונים, האחרונים ועד חילוקי הדעות בימינו אנו – לכולם יש פנים בהלכה. זהו פאר עולמה של ההלכה, כפי שכך הוא עיקר הנעימות של הסימפוניה, שקולות שבה משונים הם זה מזה". ראו מ' אלון: "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת" – על פלורליזם בעולמה של ההלכה, פרשת השבוע – עיונים משפטיים בפרשיות התורה, (א' הכהן ומ' ויגודה (עורכים), ירושלים תשע"ב, חלק ה, עמ' 345; וראו עוד דבריו בע"ב 2/84 ניימן ואח' נ' יו"ר ועדת הבחירות המרכזית, פ"ד לט (2) 294–296.

רוצה לומר, תורת ישראל נקראת שירה ויופייה של שירה הוא בריבוי הקולות והגוונים שבה.<sup>22</sup> תזמורת שמורכבת רק מכינורות או רק מחלילים משעממת בנגינתה. יופייה ניכר בריבוי הקולות העולים ממנה: חליל ומצלתיים, תוף וכינור, בס וצ'לו.

גם הוגים אחרונים הוסיפו על מסכת הסובלנות בעולמה של יהדות פרקים מפוארים. אכן, למרות הדברים הגדולים בשבח ריבוי הדעות וחירות הביטוי, מצויים במקורות חז"ל גם קולות אחרים שמהם עולה גישה ברורה של ניסיון להגביל את חירות הביטוי, תוך השתקה וצנזור קולות שאינם ערבים לאוזן. דוגמה נוספת לסלידה מ"גטואיזם" ומן ההפליה, לרבות היבדלות במקום המגורים, זכתה לביטויים קשים הן במקרא הן בחז"ל, בהתייחסם למעשה העיר סדום.<sup>23</sup>

לפי המתואר במקרא, מפורש ומפורט בדברי חז"ל, אנשי סדום נהגו בנורמות קשות מאוד, בעיקר כלפי אורחים שנקרו לעירם. כאשר ביקש לוט לשנות ממנהגם קבלו עליו בדברים קשים: "האחד בא לגור וישפט שפוט" (בראשית יט, ט) כבר במשפט זה מרומז, ואולי יותר ממרומז, יחסם השלילי של אנשי סדום לאותו "אחד" – לשון ביזוי, אחד אנונימי, בן בלי שם – שבא לגור, אך אורח חיו ונהגיו אינם תואמים את אלה של בני המקום.

לנוכח חריגתו של לוט מהנורמות המקובלות ביקשו אנשיה לעשות שפטים בבנותיו כנקמה על כך שהכניס את האורחים-המלאכים לביתו. ביטוי לסלידה מפני התיישבותו של לוט בעיר החטאים סדום, מצוי במדרש:<sup>24</sup>

זה שאמר הכתוב: "הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע."  
הולך את חכמים, למה הוא דומה? לאדם שהוא נכנס לבית המרקחים  
[=המלא בבשמים טובים], אף על פי שלא לקח ולא נתן – ריח טוב לקח.

22 מסר דומה עולה מקריאת משורר תהלים, החותמת את הספר (קנ, ג-1), לנגן לפני הבורא במיני זמר רבים ולא רק בצליל אחד: "הַלְלוּהוּ בְּתִקְעַ שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֶבֶל וְכַנּוֹר; הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמְחֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּבָב; הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי שִׁמְעַ הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה; פֹּל הַנְּשֹׂמָה תְהַלֵּל יְהוָה הַלְלוּ יְהוָה".

23 על סדום ואורחותיה הקלוקלות, ראו אביעד הכהן, "ביקור בעיר החטאים", פרשת השבוע (לעיל הערה 21), כרך א, 85 [=אביעד הכהן, פרשיות ומשפטים, תל אביב תשע"א, עמ' 227-236].

24 ילקוט שמעוני, בראשית יט, רמז פד.

ורועה כסילים למה הוא דומה? לנכנס לבית הבורסקי [=מעבד עורות], אף על פי שלא לקח ולא נתן – ריח רע לקח. כך לוט, כשהיה מהלך עם אברהם אבינו למד מדרכיו אברהם אבינו, עשה לו בית חוץ לחוץ, וכל מי שהיה נכנס ויצא היה מקבלו מאכילו ומשקהו ואומר: אלקי אברהם אחד הוא בעולם! וכשבא לוט לסדום כך היה עושה, וכיון שהכריזו: כל מי שהוא מחזיק יד [=מסייע לרעב ולעני] בפת לחם יישרף היה מתיירא מעשות יומם [=מלתת לחם לרעבים ביום], ועשה לילה. שנאמר: "ויבאו שני המלאכים סדומה בערב".

עולמה של מידת סדום משקף לכאורה גם מדיניות דיור של "מיטת סדום": רק מי שאורח חייו תאם לחלוטין את מידותיה של סדום היה רשאי לגור בעיר, וכל מי שחורג, ולו במקצת, מהנורמות הנהוגות בעיר, אינו ראוי לגור בעיר אף לא להיכנס לתחומיה.

כאמור בראש הדברים, מדיניות בדלנית בדיור ידועה גם בחברות אחרות והדיה נשמעים היטב בכל התקופות, מימות עולם ועד ימינו-אנו. קודם שניכנס לעיון בסוגיה הספציפית של בדלנות בדיור, נעיר כי כמו לעניין הפלורליזם בעולמה של יהדות, מגוון הדעות וריבוי, גם לבדלנות בכלל – בין בדברים, בין במעשים – ולבדלנות במגורים בפרט, שורשים עמוקים הנטועים היטב בעולמה של מורשת ישראל (כמו גם בעולמן של דתות, חברות ותרבויות אחרות).

לצד הדיבורים הנשגבים על מעלת ריבוי הדעות והכלתן (דוגמת "אלו ואלו דברי אלוקים חיים"), מצויות בעולמה של הלכה לא מעט עמדות בדלניות המבקשות להדיר את החולקים, לטשטש את המחלוקת, ולבכר את האחדות באמצעות האחדות ותמימות הדעים. מעבר לרצונו של כל חכם לשכנע את חברו החולק עליו בצדקת דרכו-שלו, אנו מוצאים לא אחת חכמי הלכה המשתדלים לדבר על לב עמיתיהם לא לגופה של מחלוקת, אלא בשל שיקולי אחדות. כך למשל זועק רבנו תם כלפי חכם מפרובנס שחלק עליו: "בקשה מכם, אל תעשו מלכותנו אגודות אגודות, כי מימי רבי שלמה [=סבו רש"י] אנו שותים. ובדברים שאין בהם ממש אל תקדיחו את מקומו. ואתו אנן, קטלי קני באגמא אנן [=וכי אנחנו, קוטלים קנים באגם (מלאכה בזויה ופחותה) אנחנו], שלא לחוש

לכבוד זקננו? אל נא אחי תרעו!"<sup>25</sup> במקום אחר הוא פונה לתלמידיו: "ומבקש אני פְּנֵי כל תלמידי רבנו שלמה שלא יקלו ראשם כנגד לשער המזרחי; ואם לא ישמעו – אל עונשם ישאו נפשם"<sup>26</sup>.

### בין תיאוריה למציאות: "הרחק משכן רע" נורמה הלכתית ומשפטית מחייבת או הוראה מוסרית?

קביעת מקום המגורים תופסת פרק נכבד במקורות המשפט העברי, למן המקרא ועד ימינו. על דרך הכלל, רבות מן ההוראות השונות שניתנו בעניין זה נדמות יותר כהוראות אתיות, מעין "עצה טובה קא משמע לך [=משמיעים לנר]", ולא כנורמות משפטיות.<sup>27</sup>

כבר בספר משלי (כז, י), מצאנו קביעה בעניין זה, אם כי אין היא מנוסחת בהקשר נורמטיבי: "וְרַעַף וְרַעַף אֶבְיָךְ אֶל תַּעֲזֹב וּבֵית אֶחִיךָ אֶל תָּבוֹא פִּיּוֹם אֵיךְ טוֹב שֶׁכֵּן קְרוֹב מֵאֶחָ רְחוֹק"<sup>28</sup>. אכן, הכתוב כמובן אינו מפרש מיהו שכן טוב וקרוב, ומה הם הפרמטרים שעל פיהם ניתן לקבוע את מידתו, טיבו וטבעו של 'טוב' ו'קרוב' זה. כאמור, על פני הדברים מדובר כאן בתיאור מציאות חיים, ולא בהוראה נורמטיבית, הלכה למעשה.

אכן, במקורות המשפט העברי יש הדים לכך שלקביעה זו יש גם השלכות משפטיות בדיני הקניין. כך פוסק הרמב"ם (הלכות שכנים יד, ה), בעקבות דברי התלמוד (בבא מציעא קח, ע"ב):

כל הרוצה למכור קרקע, ובאו שניים, כל אחד מהן אומר אני אקח בדמים אלו, ואין אחד מהן בעל המצר [=בעל השדה השכנה], אם היה האחד מיושבי העיר והאחד משכני השדה, בן העיר קודם; שכן ותלמיד חכמים, תלמיד חכמים קודם; קרוב ותלמיד חכמים, תלמיד חכמים קודם; שכן וקרוב, השכן קודם, שגם זה בכלל "הטוב והישר הוא".

- 25 ספר הישר, סימן מה, עמ' 85.
- 26 ספר הישר, שם, עמ' 83. הביטוי שבו לקח, על משקל האמור במשנה ברכות ט, ה. אכן, כפי שציין ח"ה בן ששון, תולדות עם ישראל בימי הביניים, תל אביב תשכ"ט, עמ' 131, לכאורה רבנו תם תבע מאחרים מה שלא קיים בעצמו: הוא אסר על אחרים לתקן גרסאות בתלמוד, אך תיקן בעצמו; הוא יצא כנגד החולקים על סבו, אך חלק עליו בעצמו.
- 27 על הוראה מעין זו ביחס לאיסור לימוד תורה לנשים, ראו אביעד הכהן, "ציוויו חכמים – פרק בלשונות הרמב"ם במשנה תורה", שנתון המשפט העברי יד–טו (תשמ"ח–תשמ"ט), עמ' 113–120.
- 28 פתגם נפוץ דומה מצוי גם בערבית (جَارُكَ الْقَرِيبِ وَلَا أُحْرُكَ الْبَعِيدِ) ובלשונות נוספות.

במסגרת זו לא נוכל לדון בשאלה מיהו 'תלמיד חכמים' לעניין זה, וכיצד קובעים את מידת חכמתו, גם לא למשמעות הלכות שיסודן, לכאורה, אינו יסוד משפטי רגיל, אלא שילוב בין מוסר והלכה מדין עשיית הישר והטוב,<sup>29</sup> המהווה בסיס להרבה מהלכות דיני המצרנות. מכל מקום, מצד התוצאה יש בהלכה זו ביטוי להעדפה משפטית של שכן טוב – תלמיד חכמים – על פני סתם אדם מיושבי העיר.

במקורות שונים ניתן למצוא ביטוי לברכה שבה זוכה אדם כתוצאה משיבתו במקום של שכנים טובים, ישרים וצדיקים. כנגדה ניצבת תמונה המראה את הנזק הנגרם לאדם משיבתו במקום שבו שכניו – כמו גם אנשי העיר – רעים וחטאים לה' מאוד. כך לדוגמה אמרו חכמים על לוט שנתברך ברכוש רב: "והוא יושב בסדום" – מי גרם לו זאת? ישיבתו בסדום". אכן, מנוסח הדברים עולה כי יש כאן מעין קביעה עובדתית ולא דווקא הוראת התנהגות. יתר על כן, ממעשיו של לוט למדו חכמים גם הלכה אחרת, שהפעם לפחות ניסוחה נראה כהוראה מְנַחֵה ולא רק כקביעת עובדה. לפי נורמה זו טוב לו לאדם שיגור בעיר חדשה,<sup>30</sup> שטרם נתמלאה סאת עוונותיה, ולפיכך דינה ייגזר לחסד ולא לשבט. חכמים למדו זאת משיבתו של לוט בעיר צוער, שלה ניתן טעם: "הלא מצער היא ותחי נפשי", וכמו שפירשו בתלמוד:<sup>31</sup> "אמר רב: לעולם<sup>32</sup> יחזור<sup>33</sup> אדם וישב בעיר ששיבתה קרובה,

29 על מצווה זו והשלכותיה המשפטיות נכתבה ספרות ענפה. ראו לדוגמה, משה זילברג, כך דרכו של תלמוד, ירושלים תשכ"ב, עמ' 97–138; מנחם אֶלון, המשפט העברי, ירושלים תשמ"ח, עמ' 137–148; ר"ש קליינמן, "כפיית נורמות של 'לפנים משורת הדין' על גופים ציבוריים", ספר שמגר, מאמרים א, עמ' 469. וראו בהרחבה בפרקים השונים בספרו של שמואל שילה, דין מוסר ויושר במשפט העברי, ירושלים תשס"ז, עמ' 225 ואילך.

30 איזו עיר נחשבת כעיר חדשה? במקרא לא ניתן לכך שיעור כלל, מלבד הרמז ששנותיה של "צוער" – מְצַעְרוֹת הִי, מועטות, אך חכמים דרשו פסוק שנאמר לגבי העיר צוער: "אמלטה נא שמה", ולמדו מכאן שבאותה עת מלאו לעיר צוער 51 שנה (כמניין "נא" בגימטריה), לעומת העיר סדום שנוסדה שנה קודם לכן.

31 בבלי, שבת י, ע"ב.

32 כפי שנראה גם במאמרי חז"ל שיצוטטו להלן, לשון זו של "לעולם", אף על פי שנשמך לה פעמים הרבה פועל (בעתיד) המנוסח בלשון מעין ציווי – "יחזור", "ידור", "יהא", "יהיה", "אל תמנע" וכיוצא באלו הלשונות, נראית מכוונת כלפי ציווי מוסרי-אתי, מעין עצה טובה, ולא דווקא כלפי ציווי הלכתי-משפטי, מחייב וכופה. השוו ללשון התפילה: "לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי", ולדוגמאות הרבות מספרות חז"ל, דוגמת תוספתא, קידושין (ליברמן), פרק א: "לעולם יהא אדם רואה את עצמו כאילו חציו זכיי וחציו חייב"; מסכת דרך ארץ, פרק ד ה"ב: "לעולם יהא אדם יודע אצל מי הוא עומד, ואצל מי הוא יושב, ואצל

שמתוך ששיבתה קרובה, עוונותיה מועטין. אמר רבי חנן: מאי קרא? שנאמר: 'הלא מצער היא ותחי נפשי'".<sup>34</sup>

בדומה לחכמים אחרים, הריא"ז – רבי ישעיה דיטראני הזקן, מחכמי איטליה בראשית המאה הי"ג, אף כלל עצה טובה זו בפסקיו:<sup>35</sup> "לעולם ידור אדם בעיר חדשה, שבשכיל ששיבתה קרובה עוונותיה מצוערין".

ביטוי נוסף להשפעה סביבתית העשויה לקבוע את מקום מושבו של אדם, מצוי בתלמוד במסכת ברכות (ח ע"א): "ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: לעולם ידור אדם במקום רבו, שכל זמן ששמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה. והתניא: אל ידור! - לא קשיא: הא דכייף ליה, הא דלא כייף ליה".

עצה זו נראית כנטועה בעיקר במישור המעשי, ולא דווקא הערכי. מגורי אדם במקום רבו אינם נובעים מן האווירה המיוחדת שהרב משרה על העיר, אלא מנימוק פרגמטי ופרקטי למדי: מגורים במקום רבו, כאשר הוא "כפוף" לרבו וירא

מי הוא מיסב, ואצל מי הוא מסיח, ואצל מי הוא חותם שטרותיו"; בבלי, שבת ל ע"ב: "לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי"; ועוד כהנה וכהנה. עד כדי כך שמדרש שלם הוקדש ללשונות אלה והוא "מדרש לעולם" (אוצר המדרשים [אייזנשטיין], 270 ואילך), שבו נאמר, בין השאר: "לעולם אל תמנע ירך מלידתן צדקה [...] לעולם ישכים אדם לבית הכנסת [...] לעולם יהיה אדם מן הנרדפים ולא מן הרודפים", ועוד. עיון קל במאגר ספרות השו"ת של אוניברסיטת בר-אילן חושף עשרות רבות של דוגמאות מעין אלה.

33 בהנחה שאין כאן טעות גרפית (יחזר-ידור) שהולידה לימים נוסחה מורכבת: יחזר אדם וידור, יש כאן לכאורה חובת חיזור – השקעת מאמץ – לגור דווקא בעיר חדשה. ביטוי דומה מופיע בנוסח המדרש גם לגבי מצוות ישיבת ארץ ישראל. ראו ילקוט שמעוני, פרשת בהר, רמז תרטו: "תנו רבנן: לעולם יחזר אדם וידור בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה נכרים ואל ידור בחוצה לארץ אפילו בעיר שרובה ישראל". ביטוי זה, של "חיזור", מופיע גם במקורות חז"ל אחרים ומלמד על מאמץ ואולי גם מחיר מסוים שעל אדם לעשות כדי להגשים את המטרה. ברם בשונה ממקורות אחרים, דוגמת "חיזור" אחר תפילה בציבור (ראו פסחים מו, ע"א: לפתילה ארבעה מילין, והני מילי מלפניו, אבל לאחוריו עד מיל חזור), אמירת ברכת המזון במקום סעודה למי ששכח ועקר רגליו קודם שבירך; מתן צדקה ששיעורה הוא "עד מחומש" – חמישית מהכנסתו של אדם (ראו לדוגמה שולחן ערוך יורה דעה, סימן רמט: "שיעור נתינתה: אם ידו משגת – ייתן כפי צורך העניים, ואם אין ידו משגת כל כך – ייתן עד חומש נכסיו מצווה מן המובחר, ואחד מעשרה מדה בינונית, פחות מכאן עין רעה") או פיזור ממון לשם הידור מצווה, ששיעורו "עד שליש" (ראו בבא קמא, ט ע"א; ומאמרו של הרב ראובן טרגין, "הידור מצווה עד שליש", באתר ישיבת הר עציון <http://www.etzion.org.il/he/>), לא נתפרש כאן שיעור החיזור.

34 ופירש רבנו חננאל על אתר: כלומר מצער, עתה בקרוב נתיישוב.

35 פסקי ריא"ז מסכת שבת, פרק א – יציאות השבת.

מפניו, עשויים למנוע אדם מן החטא, אם בשל יראתו מרבו ואם בשל העובדה שרבו מצוי במקום יוכל להוכיחו ולמנוע אותו מן החטא.

אכן, גם כאן הנורמה מנוסחת כמעין עצה טובה ומדברת בלשון חיוב – היכן ראוי לו לאדם שיקבע את מקום מגוריו, ולא בלשון שלילה – היכן עליו להימנע מלגור, והאם יכול הוא למנוע אחרים מלגור במקומו-שלו.

אמירה דומה נאמרה לעניין מגוריו של אדם בעיר שבה גרו אבותיו. "מעשה רב" בעניין זה מצוי בליקוטי המהרי"ל, מפי רבו, רבי שלום מנוישטט: "אמר מהר"ש [=רבי שלום מנוישטט]:<sup>36</sup> לעולם ידור אדם במקום אבותיו כמצות חכמים, ולולי זה כבר העתקתי אהלי כמה פעמים מעיר נוישטט". מקורה של הלכה זו הוא, ככל הנראה, במדרש על יעקב אבינו<sup>37</sup> שעליו נאמר: "וישב יעקב בארץ מגורי אביו", ואמרו חכמים שלא נהנה יעקב אבינו מ"מושב" עד שגר במגורי אבותיו.

דוגמה מפורסמת נוספת להלכה שלכאורה עניינה הוראה נורמטיבית, קְצוּוּה, לקביעת מקום המגורים,<sup>38</sup> מצויה בתלמוד הבבלי, כתובות ק"ע"ב:

תנו רבנן: לעולם ידור אדם בארץ ישראל, אפילו בעיר שרובה עובדי כוכבים, ואל ידור בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל הדר בארץ ישראל – דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ – דומה כמי שאין לו א-לוה, שנאמר: לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לא-להים.<sup>39</sup> אכן, גם כאן ניתן לומר שלשון "ידור" ו"אל ידור" אינה מכוונת כנגד ציווי משפטי, אלא כלפי הוראה מוסרית, מעין "עצה טובה קא משמע לן". יתר על כן, דומה שדווקא ממקור זה עולה שחשיבות המגורים בארץ ישראל היא מפני סגולתה, ואפילו מדובר "בעיר שרובה עובדי כוכבים" בארץ ישראל, אין לחשוש מפני השפעתם הרעה, שזכות הארץ תגן מפניה ועדיפה על מגורים בחו"ל, אפילו "בעיר שרובה ישראל".

36 רבי שלום בן יצחק זעקיל מנוישטט (נפטר ב-1413 בקירוב) המכונה גם "רבי שלום מויען", נמנה עם ראשי המדברים בין חכמי אוסטריה בסוף המאה הי"ד.

37 מדרש רבה פרשת וישב; וראו עוד שו"ת שבט הלוי ח, סד.

38 הקשרה ההלכתי של הסוגיה במסכת כתובות הוא בחירת מקום מגוריהם של בני הזוג לאחר נישואיהם והשיקולים שהם בני השפעה עליו. על סוגיה זו נכתב רבות ואין כאן מקום להאריך בה.

39 בניסוח מעט שונה מופיעה "הלכה" זו במדרש שכל טוב (כובר), בראשית, פרשת וישב, פרק לו: "שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שקיבל עליו מלכות שמים".

בפירושו לסוגיה זו, מוסיף רבי מנחם המאירי, מחכמי פרובנס במאה הי"ד, לבאר את החשש מפני ההשפעה הסביבתית המזיקה בחו"ל:<sup>40</sup>

לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה גוים ולא ידור בחוצה לארץ אף בעיר שרובה ישראל שחוצה לארץ דירת קבע לגוים ולעובדי האלילים ואי אפשר שלא ללמוד מדרכיהם.

דרך צחות<sup>41</sup> אמרו באחד שבארץ ישראל שנפלה לו יבמתו בחוצה לארץ ושאל לאחד מן החכמים מהו לירד לקיים מצות ייבום? אמר לו: אחיו נשא גויה, ברוך המקום שהרגו! ועכשיו ירד אחיו אחריו?

אכן, בעקבות המשך הסוגיה מרחיב המאירי את הגדרת ארץ ישראל, לא רק למתחם הגאוגרפי של גבולות הארץ, אלא לכל מקום שיש בו חכמה ויראת חטא, דוגמת בבל:

וכשם שאסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות שכל מקום שחכמה ויראת חטא מצוין שם דינו כארץ ישראל וכמו שאמרו כל הדר בבבל כאלו דר בארץ ישראל, שכל מה שאמרו לא אמרו אלא מפני שסתם חוצה לארץ אין חכמה ויראת חטא מצוין בה לישראל לרוב הצרות ועול הגליות שסובלים שם אלא אם כן על ידי עמל גדול וצער גלגול סבל הצרות והתייאש מהם לעבודת השם לשרידים אשר ה' קורא, וסתם ארץ ישראל חכמה ויראת חטא מצוין בה עד שמתוכם משיגים כבוד בוראם וזוכים ליהנות מזיו השכינה ועל זו אמרו אפילו שפחה שבארץ ישראל מובטחת לה שהיא בת העולם הבא ועל דרך מה שייעד הנביא באמרו (יואל ג, ב) "וגם על העבדים ועל השפחות אשפוך רוחי".

פרשנות מפתיעה ביותר, על דרך המיסטיקה, באה בכתביו של ה"פני יהושע" על אתר:<sup>42</sup>

40 בית הבחירה להמאירי, כתובות קיא ע"א.

41 רבי מנחם המאירי נוטה לפרש גם ציוויים או מעין ציוויים אחרים שנאמרו בתלמוד גם במקומות אחרים כלשונות "גוזמה", או כניסוחים שנאמרו רק ב"דרך צחות" או ב"לשון הפלגה". ראו לדוגמה פירושו למאמר חכמים בבבלי, יומא כב ע"ב: "אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו", ודברי המאירי שם: "דרך צחות ודרך הפלגה אמרו: אין ממנין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לאחוריו". וראו עוד אביעד הכהן, "קופה של שרצים – הדחת איש ציבור מכהונתו בשל התנהגות שאינה הולמת", פרשת השבוע (לעיל הערה 21), כרך ד, 103 [=פרשיות ומשפטים, תל אביב תשע"א, עמ' 386–393].



טעמו מבואר לפי שבחור"ל אפשר שיטה לבו, שהעולם מתנהג על פי המזלות ח"ו, מה שאין כן מי שדר בארץ ישראל, שהיא בלתי לה' לבדו, כדכתיב (דברים יא, יב) "ארץ אשר עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה", ואם כן ודאי אין בלבו אלא אחד שאין לו להישען כי אם על אבינו שבשמים, ותיקון כל העבודות לשם המיוחד, כן נראה לי. ביטוי להיבדלותו של חכם תורה ממגורים שלא "במקום תורה" מצוי ב"מעשה רב"<sup>43</sup> המופיע בברייתא שנספחה למשנת אבות (ו, ט):<sup>44</sup>

אמר רבי יוסי בן קיסמא: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום. אמר לי: רבי, מאיזה מקום אתה? אמרתי לו: מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי: רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות?

אמרתי לו: בני, אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה. לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד שנאמר (משלי ו, כב) "בהתהלךך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך". "בהתהלךך תנחה אותך" - בעולם הזה; "בשכבך תשמור עליך" - בקבר; "והקיצות היא תשיחך" - לעולם הבא. וכן כתוב בספר תהילים על ידי דוד מלך ישראל (תהלים קיט, עב) "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף", ואומר (חגי ב, ח): "לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות".

אכן, יושם אל לב שגם כאן מדברים בשבח המגורים לכתחילה במקום חכמים וסופרים, אך לכאורה אין כאן חיוב בכפייה שמטילים על אדם להעתיק את מקום מגוריו, אם אינו דר בעיר כזו, ומכל שכן שאין מונעים אחרים מלעבור לגור באותה עיר. ולהפך, מבחינה תאורטית ניתן לומר שמעודדים מי שאינו חכם וסופר לעבור ולהתגורר בעיר כזו, שמא יושפע מדרכם הטובה ואף הוא ייטיב דרכיו.

42 פני יהושע למסכת כתובות קי ע"ב.

43 על המעשה כמקור לנורמות משפטיות במשפט העברי, ראו מנחם אלון, המשפט העברי, ירושלים, תשמ"ח, עמ' 768 ואילך.

44 הפרק השישי במסכת אבות אינו חלק מהמשנה, אלא נספח אליה בתקופה קדומה יחסית. ראו שמעון שרביט, נוסחאותיה ולשונותיה של מסכת אבות, עבודת דוקטור, רמת גן תשל"ו, ובספרו המבוסס עליו: מסכת אבות לדורותיה, ירושלים תשס"ד.

כיוון שונה במקצת מופיע במשנת אבות (א, ז), שבה מורה אותנו נתאי הארכלי, לכאורה בלשון ציווי או מעין ציווי: "הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתייאש מן הפורענות".

המשנה אינה מפרשת מיהו 'שכן רע',<sup>45</sup> כיצד קובעים את זהותו, מי קובע אותה ועל פי אלו מדדים, ומה מידת ההרחקה שיש לנהוג בו.<sup>46</sup>

עיון במקצת המקורות שדנים בנושא מגוריו של אדם מעלה לכאורה שלעניין זה, "כל העיר" – כדל"ת אמות היא. מכאן שאסור לאדם לגור בעיר שיש בה רשעים, מה שכמובן הופך את ההוראה הנזכרת לאתגר שהוא כמעט בלתי אפשרי במציאות ימינו, אך גם בימים עברו.

זאת ועוד, הצימוד שבשתי זרועותיה הראשונות של המשנה – "שכן רע" ו"רשע" מרמז על השפעתם הרעה של שכנים רעים, אך אינו מבהיר לפי מה ייקבע אם פלוני הוא 'רע', ומי הוא זה ואיזה הוא אשר בידו מסורה קביעה זו.

האמנם קביעה זו מסורה בידי כל אדם, והאם מדובר בקביעה סובייקטיבית או שמא קביעה זו – ולו בשל פגיעתה הרעה באותו שכן פוטנציאלי, בכבודו ושמו הטוב, מסורה רק בידי גורם ציבורי (כגון בית דין או שבעת טובי העיר) ועל פי מבחן אובייקטיבי?

ישם לב שבעוד שלגבי שכן נוקטת המשנה לשון הרחקה, "התרחק משכן רע", הרי שלגבי רשע נוקטת היא לשון התחברות, "ואל תתחבר לרשע". מה בין זה לזה? וכבר דייקו חלק מפרשני המשנה, שבעוד שביחס לרשע די באי-התחברות אליו, באופן סביל, פסיבי, הרי שלגבי השכן הרע יש צורך במעשה פעיל, אקטיבי, "התרחק משכן רע".

יתר על כן, בעוד שלגבי השכן הרע נוקט התנא לשון בניין הפעיל, "הרחק", הרי לגבי הרשע נוקט הוא לשון בניין התפעל, "ואל תתחבר". רבי שמואל די אוזידה, אחד הפרשנים הקלאסיים למשנת אבות, בעל "מדרש שמואל", למד

45 בעל "תפארת ישראל" על אתר נתן למונח זה הגדרה כה רחבה ולפיה אין כמעט איש בארץ אשר יגור בשכנותך ולא ייכנס להגדרה זו: "הרחק משכן רע – כשהוא כעסן, גאותן, או בעל קנאה וכדומה, לא די שלא תתחבר עמו, שלא תלמוד ממעשיו ויזיק לנשמתך, אלא תתרחק ממנו שלא יזיק לגופך".

46 זאת, לעומת מקורות אחרים בחז"ל שמדברים על הרחקה מזיקין ומציינים מפורשות את שיעור ההרחקה. ראו למשל פרק ב במשנת בבא בתרא, ובסוגיות התלמוד שם, שכולן עניינן בהרחקת נזיקין. לעניין זה, ראו אנציקלופדיה תלמודית, ערך "הרחקת נזיקין".

מכאן שכאשר מדובר בשכן רע, אל לך להסתפק בהתרחקות ממנו, אלא עליך גם מוטלת חובה להרחיק אחרים ממנו.

אכן, מה טעם ננקטה לשון מחמירה יותר כלפי השכן הרע, התובעת מעשה אקטיבי ("התרחק") מאשר לרשע, שבו הסתפקה המשנה במעשה סביל ("אל תתחבר")? רבי יוסף יעב"ץ מסביר זאת על פי דברי הרמב"ם ב"הלכות דעות" (ו, א-ב):

דרך ברייתו של אדם<sup>47</sup> להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו, ונוהג במנהג אנשי מדינתו.

לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד,<sup>48</sup> כדי שילמוד ממעשיהם; ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך, כדי שלא ילמוד ממעשיהם.<sup>49</sup> הוא ששלמה אומר, "הולך את חכמים, יחכם; ורועה כסילים, ירוע" (משלי יג, כ). ואומר, "אשרי האיש [...] " (תהילים א, א) [...] וכן אם היה במדינה<sup>50</sup> שמנהגותיה רעים, ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה<sup>51</sup>, ילך למקום שאנשיו צדיקים, ונוהגים בדרך טובים.

ואם היו כל המדינות שהוא יודען ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה, כמו זמננו זה, או שאינו יכול לילך למדינה שמנהגותיה טובים, מפני הגייסות או מפני החולי, יישב לבדו יחידי, כעניין שנאמר "ישב בדד ויידום" (איכה ג, כח).

ואם היו רעים וחטאים, שאין מניחין אותו לישב במדינה אלא אם כן נתערב עמהן ונוהג במנהגן הרע, יצא למערות ולחוחים ולמדברות ואל

47 כפי שהעיר הר"י קאפח על אתר, הרמב"ם רואה בקליטת המידות הרעות מהסביבה חלק מדרך הטבע. ראו גם דבריו במורה הנבוכים, א, פרק לא, ד"ה "אמר אלכסנדר"; ובמאמרו "על הקצרת", עמ' 118.

48 וראו אור החיים לפרשת לך לך (בראשית יב, א) שמסביר את הליכתו של אברהם לארץ ישראל ופרישתו ממשפחתו בחרן כחלק מקיום מצווה זו, ומוסיף: "ואמרו עוד (בבא מציעא עה ע"ב) 'מאן דביש ליה בהאי מתא ולא אזיל למתא אחריתא' [=מי שרע לו במקום זה ואינו הולך למקום אחר], צועק לפני ה' ואינו נענה; 'וממולדתך' על דרך אומרם ז"ל, 'לעולם ידור אדם בשכונת אריה (!) ולא בעיר עם רשע'."

49 הרגש בדברי הרמב"ם, הן לגבי החכמים הן לגבי הרשעים, הוא על הצד המעשי: "שילמד/לא ילמד ממעשיהם". וכך הוא גם בפירושו למשנה על אתר.

50 הרמב"ם נוקט כאן לשון "מדינה", אך קרוב לומר שכונתו ל"עיר" בלשון ימינו, אלא שבשפה הערבית "מדינה=עיר".

51 יושם אל לב שהרמב"ן מצמיד את הרוע למנהגי המדינה, ואילו לגבי אנשיה הוא "מסתפק" בכך ש"אין הם הולכים בדרך ישרה".

ינהיג עצמו בדרך חטאים, כעניין שנאמר "מי יתנני במדבר" (ירמיהו ט, א).

הרמב"ם מציב כאן רף גבוה ביותר. עד כדי כך שמעדיף הוא את ההתבודדות "במערות ובחוחים" על פני ישיבה בקרבכם של רשעים.

אכן, גם אופייה הכללי של מסכת אבות – מסכת המידות הטובות, שהוא אופי מוסרי-אתי ולא נורמטיבי-משפטי, גם היעדר מסקנה משפטית אופרטיבית המאפשרת לאדם למנוע משכנו הרע לגור לידו, מקשה מאוד על ראיית משנה זו כמקור משפטי ולא רק אתי, המאפשר ליחיד או לציבור למנוע משכן רע או רשע לבוא ולהתגורר בקרבכם.

יתר על כן, הדגש במשנה הוא על האדם הנפגע, שעליו להרחיק את עצמו משכנו הרע, ולא על השכן הרע או הרשע שניתן למנוע ממנו לבוא ולגור בשכנותו או להרחיקו מן השכונה – אם כבר בא בגבולה – ביד חזקה ובזרוע נטויה.<sup>52</sup>

העתקת הוראה-עצה זו למציאות החיים המודרנית כמעט בלתי אפשרית. למעט מקרים חריגים, במדינה מודרנית חירות המגורים אפשרית בכל מקום, והיא חלק מחירות התנועה שהיא זכות יסוד חוקתית, ומאפשרת לכל אדם לגור בכל מקום.<sup>53</sup> מכאן, שגם אם בחר אדם לגור ב"מקום תורה" או בעיר שכולה "עיר של

52 בפירושו למשנה מפנה רבי מנחם המאירי את שימת לבנו למקור נוסף: בבלי, שבת סג ע"א, שממנו עולה הוראה דומה לא ביחס ל"רשע", אלא ל"עם הארץ חסיד" (!): "אם עם הארץ חסיד – אל תדור בשכונתו". ופירש שם רש"י: "אל תדור בשכונתו – שאינו יודע בדקדוקי מצוות, ואין חסידותו שלם, וסופך ללמוד ממנו". בכיוון דומה מפרש רבנו יונה: "נתאי הארכלי אומר: הרחק משכן רע – לשוכר בתים ולקונה עבדים אמרו, כי כאשר ישאל איש תחלה על דירה ובמקום דוחק, כך יש לו לשאול על השכנים אם רעים הם – ירחק מהם. ולטובים – יקרב". גם כאן מודגשת חובת ההרחקה של הצדיק ולא יכולתו להרחיק בזרוע את המבקש לדור בשכנותו. לחובת ההרחקה מעמי הארץ יש ביטויים רבים בספרות חז"ל. ראו לדוגמה בבלי, נדרים כ ע"א: "תניא: [...] וְאֵל תְּהִי רְגִיל אֶצְל עַם הָאָרֶץ, שְׁסוּפוּ לְהֶאֱכִילָךְ טְבָלִים. וְאֵל תְּהִי רְגִיל אֶצְל פְּהֵן עַם הָאָרֶץ, שְׁסוּפוּ לְהֶאֱכִילָךְ תְּרוּמָה [=טמאה]". בפירושו על אתר מרחיב המאירי אזהרה זו לא רק לעם הארץ אלא לכל נבל וטיפש, וזה לשונו: "וכן יזהר אדם שלא להתחבר עם הנבלים והטפשים ויושבי קרנות – שלא ימשכוהו בחבלי שווא ובעבותות של פריצות, וכן בכל חברה מקולקלת כל אחד לפי עניינו. דרך הערה אמרו: אל תהא רגיל אצל ישראל עם הארץ, שסופו להאכילך טבלים. ולא אצל כהן עם הארץ, שסופו להאכילך תרומה".

53 לעניין זה, ראו אביעד הכהן, "יומן המקדש לא יצא" – חופש התנועה והגבלתו לתכלית ראויה", פרשת השבוע (לעיל הערה 21), כרך ג, 210 [=פרשיות ומשפטים, תל-אביב תשע"א, עמ' 209–216].

חכמים וסופרים היא", עשוי הוא למצוא את עצמו כעבור זמן בעיר שבאו אליה תושבים חדשים שאינם עומדים בקריטריונים אלה. להשלמת התמונה נוסיף כי בברייתא של מסכת אבות,<sup>54</sup> אבות דרבי נתן, הורחבו גבולותיו של המרחב הגאוגרפי שעליו הוחלה הוראה-עצה טובה זו. וכך שנינו:

נתאי הארבלי אומר: הרחק משכן רע. אחד שכן בבית ואחד שכן בחוץ ואחד שכן בשדה. ואין הנגעים באים אלא על ביתו של רשע, ועונותיו של רשע גרמו לסמוך כותלו של צדיק. כיצד? כותל שבין רשע לבין צדיק, נראה נגע בכותלו של רשע ובכותלו של צדיק, וסותרים כותלו של צדיק בגינו של רשע.

רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר: אוי לו לרשע אוי לו לשכנו. הא עונותיו של רשע גרמו לסתור כותלו של צדיק.

אכן, גם בברייתא זו אין לראות מקור נורמטיבי-משפטי המתיר לצדיק להרחיק מעליו את הרשע או למנוע ממנו לבוא לגור בשכנותו. יש כאן קביעה ערכית ומוסרית המכוונת לצדיק, להרחיק את עצמו משכנותו של הרשע, אך לא מקור משפטי או היתר להרחיק את הרשע ממנו.

כידוע, האמרה שנזכרת בברייתא, "אוי לרשע אוי לשכנו", או בניסוחה החיובי, "טוב לצדיק, טוב לשכנו", הייתה לאמרה שגורה בהקשרים שונים.<sup>55</sup> לעניין זה נסמכה גם פרשת יהושפט שהתחבר לאחזיהו בן אחאב, שעליו נאמר (דברי הימים ב כ, לז): "פְּהִתְחַבְּרָךְ עִם אַחְזִיָּהוּ פֶּרֶץ ה' אֶת מַעֲשֵׂיךְ".<sup>56</sup> לימים,

54 "אבות דרבי נתן", הוספה ב' לנוסחא א', פרק ד, ד"ה: "נתאי הארבלי".

55 לעתים באה במקורות כעומדת על רגליה-שלה ללא קשר למאורע מסוים. ראו בבלי, סוכה נו ע"ב: "אמר אביי: אוי לרשע אוי לשכנו, טוב לצדיק טוב לשכנו, שנאמר 'אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו'". וראו מעשה במרים בת בלגה, שם. עד כדי כך החמירו חכמים באיסור התחברות לרשע, שיש שלמדו ממקור זה שגם לאחר מיתה אין לקבור צדיק אצל רשע, משום "אוי לרשע, אוי לשכנו". ראו ספר חסידים, סימן תשו (מהדורת מרגליות, עמ' תלט); ושולחן ערוך, יורה דעה שסב, ג.

56 בפירושו למשנת אבות על אתר, מביא רבי מנחם המאירי, בעקבות הברייתא של אבות דרבי נתן, פסוק זה כראיה לאיסור ההתחברות לרשע. וכך הוא כותב: "ובספרי המוסר אמרו: החבר רע – מבקש תואנות. וכן אמרו: חברת השוטה – סכנה! ואמרו גם כן: חברת הנבל – חרטה! ובדרש אבות דרבי נתן שם אמרו: אל יתחבר אדם לרשע, שהרי מצינו יהושפט נתחבר לאחאב ברמות גלעד, וכעס הקב"ה עליו. שנאמר: 'הלרשע לעזור ולשונאי ה' תאהב'? נתחבר לאחזיהו – ופרץ את מעשיו. שנאמר 'בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך'. וכן מצינו באמנון שנתחבר ליונדב והכשילו בעצתו. וראו דברי רש"י שהסביר מה

שימש פסוק זה כלי ניגוח ביד החרדים, מתנגדי הציונות, נגד אנשי הציונות הדתית שחברו להרצל וממשיכי דרכו.

רעיון זה, של איסור התחברות לרשעים, שכיח גם בהקשרים אחרים. כך לדוגמה עשוי אדם ששכנו רע ללקות עמו. הד לדבר מצוי כבר במכות מצרים.<sup>57</sup> גם שכנו של מי שנפלה צרעת הבתים בביתו חייב להקריב חלק מאבניו ביתו לצורך טהרת הצרעת,<sup>58</sup> וכך, בהקשר שונה לחלוטין, בתיאורם של חכמים הן את חניית בני ישראל במדבר הן את מעשה קורח ועדתו:<sup>59</sup>

שבטים שהיו סמוכים למשה ולאהרן – יהודה ויששכר וזבולון – היו כולם גדולים בתורה [...] על שהיו שכנים לתורה נעשו כולן בני תורה, ושלושה [=שבטים] של דרום, שהיו לבעלי מחלוקת סמוכין, אבדו עמהם, ועליהם נאמר "אוי לרשע אוי לשכנו".

ומי היו בעלי מחלוקת? קרח בן יצהר בן קהת, ולפי שהיו סמוכים להם ראובן ושמעון וגד, היו כולם בעלי מחלוקת שכן הוא אומר (במדבר טז) "ויקח קרח בן יצהר" וגו' וכן בני גד ובני שמעון אף הם היו בעלי מריבה.

טעם נסמכה פרשת מות אהרן בהר ההר לציון המקום 'על גבול ארץ אדום' (במדבר כ, כג): 'על גבול ארץ אדום': מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע, נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה, וכן הנביא אומר ליהושפט 'בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך'.

לעניין זה נדרש ר' יעקב עמדין – היעב"ץ (אשכנז, המאה הי"ח), בחיבורו על "אורח חיים", "מור וקציעה" (סימן תקעו), אגב דיונו בשאלה אם ישראל מחויב להתענות כאשר פגעה מגפה בשכנו. וכך הוא כותב: "דְּבָר מְצִירִים יוֹכִיחַ [...] דהא אפילו ישראל יוצאי מצרים שהובטחו ליגאל ונעשו להם כל הנסים הגדולים והנוראים, הוזהרו שלא יצאו מפתח ביתם עד בוקר. ואפילו שהיה בידם מצות מיוחדות להגן עליהם, היו צריכין שמירה יתרה, שכיון שניתנה רשות [למשחית] אינו מבחין [בין צדיק לרשע] כמ"ש רז"ל מזה [ב"ק ס, א]. וציוו [דְּבָר בעיר] כנס רגליך [רעב בעיר] פזר רגליך. הרי בפירוש דלא שנא פגעה מידת הדין בגוים או בישראל, צריכין שמירה שלא ילקו בחברתם, מאחר שניתנה רשות אינו מבחין כששוכנים יחד. וכן הוא אומר 'פן תספה בעון העיר' (בראשית יט, טו), 'פן תספו בכל חטאתם' (במדבר טז, כו), ושנוי בנביאים 'סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו' (שמואל א טו, ו). מכל זה למדנו אוי לרשע אוי לשכנו, לא שנא שכן גוי, או שכן ישראל. וכיון שהשכן נכוה, אם אינו בורח ופורש ממנו, אם כן בהכרח צריך זעקה ורחמים. על כן ודאי דבר פשוט הוא להתענות, לא בלבד כשפשטה המכה בגוים שאנו שרוים ביניהם, אפילו לא היה מהדין, מכל מקום ראוי לעשות כן מפני דרכי שלום, אלא אף במקום אחר, כשיש לחוש למכה מהלכת, אפילו בריחוק מקום, נכון להחמיר להקדים רפואה למכה, וברור הדְּבָר".

57 משנה, נגעים יב, ו.

58 במדבר רבה, פרשה ג.

דוגמה נוספת להשפעה הסביבתית מצויה גם באגדת התלמוד (בבא קמא צב

ע"ב):

אמר ליה [לן] רבא לרבה בר מרי: מנא הא מילתא דאמרי אינשי מטייל ואזיל דיקלא בישא גבי קינא דשרכי [=מניין דברים אלה שאומרים אנשים: מטייל והולך הדקל הרע אצל קנו של השרך (הרע)]?<sup>60</sup>  
אמר ליה: דבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים ותנן במתניתין ותנינא בברייתא [=ושנוי במשנה ובברייתא].

כתוב בתורה דכתיב (בראשית כח, ט) וילך עשו אל ישמעאל שנוי בנביאים דכתיב (שופטים יא, ג) ויתלקטו אל יפתח אנשים רקים ויהיו עמו ומשולש בכתובים דכתיב [=שכתוב בספר בן סירא (!) יג]: כל עוף למינו ישכון ובני אדם לדומה לו.

תנן במתניתין [=ושנוי במשנה]: כל המחובר לטמא – טמא; כל המחובר לטהור – טהור. ותנינא בברייתא [=ושנינו בברייתא]: רבי אליעזר אומר: לא לחינם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו.<sup>61</sup>

המסר העולה ממקורות אלה מלמד ששכנות טובה או רעה עשויה להשפיע על מעשי הסביבה. מכאן נובעת לכאורה המסקנה שהמבקש להתרחק מן הרע צריך לברור בקפידה את שכניו.

אכן, מכאן לא נובעת המסקנה שיש בידי הצדיק זכות משפטית להעריך את טיבם של אחרים הבאים בגבולו, או להרחיקם, אלא שהחובה מוטלת עליו לבחור לו, לעצמו, מקום מגורים הולם.

ככל שידנו הגיעה, אין זכות משפטית לאדם להרחיק את שכנו הרע מבוא בגבולו. מקור אפשרי לכך היו עשויים להיות דיני "הרחקת נזיקין"<sup>62</sup> שעיקרם מכונס בפרק השני של מסכת בבא בתרא, אך המעיין שם יראה שגם הם מצומצמים ליכולתו של אדם להרחיק מטרד שגורם נזק בעין, וגם הם מוגבלים

60 ופירש רש"י על אתר: "קינא דשרכי" – אילנות בטלים ואין עושים פרי, כמו: גברא דשרכא בטל. כלומר דרך דקל רע ליגדל בצד אילן סרק. וכן פירשו בעלי התוספות: "גבי קינא דשרכי" – כלומר מקום הבטלנים.

61 כמו שהעיר רש"י על אתר: "רבי אליעזר סבר זרזיר עוף טמא הוא. ורבנן פליגי עליה בשחיתת חולין באלו טריפות (חולין סה)".

62 ראו אנציקלופדיה תלמודית, כרך י, עמ' תרכח ואילך, ערך "הרחקת נזיקין".

בסייגים שונים, ואין בהם היתר או רשות להרחיק אדם מבוא בגבולך וכוודאי שלא רק בשל כך שהוא רשע בעיניך.

גם תקנות הקהל, שכמותן נתקנו מאות ואלפים בקהילות ישראל לתפוצותיהן במהלך הדורות עשויות היו להוות מקור חשוב לעניין זה, אך גם כאן תקנות שעניינן בהרחקה מתייחסות בדרך כלל לחשש נזק ממשי, כגון הסגת גבול או מטרד ליחיד או לרבים (כגון עניים או אורחים המחזרים על הפתחים ועשויים להזיק לרבים)<sup>63</sup> ולא בנזק ערטילאי ש"לא בא לעולם", הנובע רק מעצם הגדרתו של אדם כרשע.

יתר על כן, כנאמר לעיל, לא אחת קיים פער בין הציווי, ויהא זה צו נורמטיבי-משפטי, כופה, שניתן אף להפעיל סנקציות על המפר אותו, ובין הנחיה אתית-מוסרית, הוראת התנהגות רצויה, אך כזו שאינה בת אכיפה. לא אחת קיים גם פער בין הרצוי למצוי, בין המדרש למעשה, בין התאוריה למציאות. צאו וראו: אותה משנה המורה לאדם הטוב להתרחק משכן רע, קובעת במקומות אחרים נורמות לאדם ש"דר עם עם הארץ בחצר"<sup>64</sup> או לאדם ש"דר עם הנכרי בחצר" (או בגרסאות מאוחרות: "עובד הכוכבים והמזלות").<sup>65</sup> אמור מעתה, אידאל לחוד ומציאות לחוד.

דוגמה לפער זה מצויה בתשובה שהשיב ר' דוד שפרבר, בעל שו"ת אפרקסתא דעניא, ועניינה ה"חיוב לדור [=לגור] בין יראי ה'".<sup>66</sup> מלשון השאלה והתשובה עולה כי במקרה זה לא דובר על מי שמראש מבקש לקבוע את מקומו באתר פלוני, אלא בשואל,<sup>67</sup> אדם שהתיישב כבר בעיר אחת, שיש בה יראי ה', ושואל את המשיב אם יכול הוא לעקור ממקומו (לצורכי פרנסה) ולעבור לגור בעיר אחרת שככל הנראה יושביה לא היו טובים כל כך.

63 לעניין זה ראו לדוגמה, אלימלך הורביץ, "ויהיו עניים [הגונים] בני ביתך": צדקה, עניים ופיקוח חברתי בקהילות יהודי אירופה בין ימי הביניים לראשית העת החדשה", בתוך: דת וכלכלה, ירושלים תשנ"ה, עמ' 209–231.

64 ראו לדוגמה, משנת טהרות, פרק ח, משניות א–ב.

65 משנה עירובין ו, א.

66 שו"ת אפרקסתא דעניא, חלק א, סימן צח. התשובה מובאת בתקליטור פרויקט השו"ת של אוניברסיטת בר-אילן. המשיב, ר' דוד שפרבר, כיהן כרב בברשוב שברומניה בראשית המאה ה-20 ונמנה עם חברי מועצת גדולי התורה של אגודת ישראל. ראו אהרן סורסקי, מרביצי תורה מעולם החסידות, ח, בני ברק תשמ"ט, עמ' ט–כו.

67 השואל הוא ר' יששכר שטוקהמר שניהן כשו"ב ומו"צ בק"ק לרדינה, שבאזור מרמרוש-סיגט, במשך 48 שנה. ראו ספר מארמארוש: מאה וששים קהילות קדושות ביישובן ובחורבנן, בעריכת ש"י גרוס וי' יוסף כהן, תל אביב תשמ"ג, עמ' 170.



בראש דבריו מביא המשיב כמה מקורות, ובראשם דברי הרמב"ם בהלכות דעות שהובאו לעיל, ומוסיף:

ואם הרמב"ם ז"ל בזמנו כרוזא קרי בחיל [=כרוז קורא בעוז], "לך לך מארצך", לתור לך מנוחה בין יראי ה' וחושבי שמו, על אחת כמה וכמה בזמננו ושלא להחליף מנוה היפה לנווה הרעה, מקום הניסיונות, והרי על זה אנו מתפללים דבר ביומו "אל תביאנו לידי ניסיון". ומי יאמר זכיתי לבי להיות אמיץ בגיבורים לבלתי הלכד בפח יוקשים.

אכן, לאחר שהוא מביא מאמרי חז"ל שונים בשבח ההתחברות עם ה"צדיקים", ממתן המשיב את דבריו:

עם כל זה, מי יוכל להכניס את עצמו בהוראה זו לפסוק דבר מוחלט, והכל תלוי בערך המקום שהוא בו וערך המקום שנקרא שמה, ושאר יחסים הנוגעים לזה, עיין בפסקי מהרא"י סימן פ"ח לענין נסיעה לא"י בג"ש שם רשעים המפריעים שמירת הדת, ובספר בית יעקב בהקדמה הנקראת סולם בית אל... ובשו"ת ערוגת הבושם או"ח סי' ל"ח לענין רב דברים נעימים, והחכם עיניו בראשו, לדעת מה לעשות ומה לחדול, אחרי שיכיר שמה מהות הרב אבי"ד (שזהו עיקר גדול בענין זה, דגופא בתר רישא גרירא [=שהגוף נגרר אחר הראש]) ותכונת אנשי הקהלה, והשם יתברך ינחהו במעגלי צדק לטוב לו ולנפשות ביתו, ויהי ה' עמו בכל מילי דמיטב כאשר עם לבבו ועם לבב ידידו.

בדברי המשיב יש ביטוי למודעות בדבר הפער שבין הרצוי למצוי ולקושי המהותי והענייני, לא רק המעשי, ליישם את דברי החכמים הראשונים כמות שהם, במציאות מורכבת, וכזו השונה מרחק רב מעולמם של חכמים הראשונים.<sup>68</sup> לסיכום פרק זה – שוב יושם לב שרוב המקורות שנדונו לעיל עוסקים בחובתו של היחיד להימנע מלהתגורר בחברתם של אנשים רעים או רשעים, ואין נובעת מהם זכותו של היחיד וגם לא של קבוצה, להרחיק פלוני שבעיניהם הוא "רע" מלבוא לגור בגבולם או בשכנותם.

68 על הזהירות מפני הפח היקוש של סכנת האנכרוניזם ויישום דברי קדמונים במציאות ימינו "כמות שהם", ראו אביעד הכהן, "וכי זכין לאדם שלא בפניו?", עיונים בסוגיית התובענה הייצוגית לאור עקרונות המשפט העברי", שערי משפט ד (תשס"ה), עמ' 153–192; פרשיות ומשפטים (לעיל הערה 23), מבוא, עמ' 12.

### בין משפט לאתיקה ולחברה

מבחינה משפטית, ככל שמדובר ביישוב שהוקם על קרקע שבבעלות המדינה (או אחת משלוחותיה, מנהל מקרקעי ישראל או הקק"ל), קיים ספק בדבר חוקיותה וחוקתיותה של גטואיזציה זו.

ספק זה נובע מכמה עקרונות יסוד. ככל שמדובר בקרקע המצויה בבעלות המדינה, הרי שעליה להעמידה לקניין הציבור באורח שוויוני, ללא התחשבות במוצאו האתני של האדם, בגזעו, בדתו, במגדרו וכיוצא בזה. מניעת אדם מלבוא בשערי יישוב או בשכונה רק בשל אורח חייו בכלל, ובשל אורח חייו הדתי בפרט, עלולה להיתפס, בנסיבות מסוימות, כפגיעה בעקרונות יסוד של כבוד האדם, של חירותו, של עקרון השוויון, ולעלות כדי פגיעה קשה בחופש הדת, בחופש התנועה ובחופש העיסוק שלו. נושא זה נדון בשורה של פסקי דין<sup>69</sup> ובספרות המשפטית,<sup>70</sup> ולא כאן המקום להרחיב בהם.

אכן, גם זכויות אלה, ככל הזכויות האחרות, אינן זכויות מוחלטות. במקרים מסוימים ניתן לומר שאין להן תחולה כלל, ובמקרים רבים אחרים ניתן לומר שגם אם יש להן זכות קיום אפשר לפגוע בהן כאשר הפגיעה נעשית – כלשון "פסקת ההגבלה" בחוקי היסוד<sup>71</sup> – בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובתנאי שאינה עולה על הנדרש או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו.

בשל הקושי להגדירה במדויק<sup>72</sup> והפתח המסוכן שהיא פותחת להפליה מטעמים שאינם ענייניים, "התרחקות משכן רע" כשלעצמה אינה נתפשת על ידי הדין כתכלית ראויה. כך, מקל וחומר, כאשר אין מדובר בשכן רע, בעל עבר פלילי, אלא בשכן המקיים אורח חיים שונה, דתי או חילוני.

69 ראו לדוגמה בג"ץ 114/78 בורקאן נ' שר האוצר, פ"ד לב (2) 800; בג"ץ 528/87 אביטן נ' מנהל מקרקעי ישראל, פ"ד מב (4) 298; בג"ץ 6698/95 קעדאן נ' מנהל מקרקעי ישראל, פ"ד נד (1) 258.

70 ראו בהרחבה גונטובניק (לעיל הערה 1) ושלל המקורות שנוכרו בחיבורו.

71 סעיף 8 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; סעיף 4 לחוק יסוד: חופש העיסוק.

72 זאת, בשונה ממקרה שבו הורשע אדם בעבירות מין כלפי קטינים, שהחוק מתיר הרחקתו ממקומות מסוימים. ראו סעיף 13(ב) (11) לחוק הגנה על הציבור מפני ביצוע עברות מין, תשס"ו (2006), המאפשר לבית המשפט להוציא צו המורה על הטלת מגבלות על עבריין מין לעניין מקום מגוריו או עבודתו.

חריג לכלל זה הוא חוק חדש יחסית, שמטרתו להגן על הציבור מפני עברייני מין גם לאחר שריצו את עונשם. במקרים חריגים מאפשר החוק הטלת מגבלות שונות על עבריינים אלה וביניהן הגבלות על מקום עבודתם ומקום מגוריהם.<sup>73</sup> לצד ההסתייגות הכללית מיצירת "גטאות" ומגורים בדלניים, יש מקרים שבהם מכיר המחוקק בזכותם של תושבים בעלי אורח חיים מסוים (אקולוגי, חרדי וכיוצא בזה) לגור במתחם מגורים נפרד, אך גם זאת בתנאים מחמירים למדי. הדוגמה הבולטת ביותר לכך היא הכרתו של המחוקק הישראלי בזכותה של קבוצה המקימה יישוב קהילתי או גרה בו כדי לשמור על צביונו המיוחד.<sup>74</sup> תיקון שהתקבל באחרונה לפקודת האגודות השיתופיות<sup>75</sup> מאפשר ליישוב להתנות את הקצאת המקרקעין למועמדים המבקשים להתגורר בו באישור של ועדת קבלה המורכבת, בין היתר, מנציגי אותו יישוב. אכן, סייג זה מתייחס ליישוב קהילתי מסוים, בעל אורח חיים מובהק, קטן יחסית בממדיו, שכל חבריו אכן נוהגים לפיו.

בשל פגיעתו הרעה בעיקרון אי הבדלנות במגורים, החוק מצומצם רק ליישובים המקיימים ארבעה תנאים מצטברים:<sup>76</sup> (1) היישוב נמצא בנגב או בגליל; (2) היישוב מאוגד כאגודה שיתופית המסווגת כיישוב קהילתי כפרי או כאגודה שיתופית להתיישבות קהילתית, או שזו מהווה הרחבה של יישוב שהוא קיבוץ, מושב שיתופי, מושב עובדים או כפר שיתופי, המאוגד באופן האמור; (3) מספר בתי המשפחה ביישוב, או ביישוב המקורי ובהרחבה יחד, אינו עולה על 400; (4) המספר המרבי של בתי המשפחה ביישוב או ביישוב המקורי ובהרחבה יחד, הוגבל בהתאם להוראות תכנית מתאר ארצית או תכנית מתאר מחוזית. החוק אינו חל בשני מקרים: במקרה של שכירות שאינה עולה על חמש שנים או כאשר הנעבר הוא היורש מכוח ירושה או דין. עוד מסייג החוק וקובע כי אין בהחלטה

73 ראו לדוגמה סעיף 13(ב) (11) לחוק הגנה על הציבור מפני ביצוע עברות מין, תשס"ו (2006).

74 ראו לדוגמה ע"א 3962/97 בארתיים מושב עובדים להתיישבות נ' מרים, פ"ד נב(4) 614, 620 (1998).

75 הצעת חוק לתיקון פקודת האגודות השיתופיות (מס' 8), התשע"א (2011). החוק הוטמע בסעיפים 6–6 לפקודת האגודות השיתופיות.

76 חוק זה אינו נותן מענה לקהילות מגודרות גדולות יותר או כאלה המבקשות ליצור לעצמן מרחב מחיה משלהן בתוככי עיר גדולה. על קהילות מעין אלה ומעמדן המשפטי, ראו אמנון להבי, "קהילות מגורים חדשות בישראל", דין ודברים, ב (תשס"ו) 63.

של ועדת קבלה לאשר קבלתו של מועמד כדי לחייב את רשות מקרקעי ישראל להקצות קרקע לאותו מועמד.

בנסיבות מצומצמות אלה הכיר המחוקק, ובעקבותיו בית המשפט, בזכותה של הקהילה לבצר את חומותיה ולהציב סייגים לבאים בשעריה. בשל הפתח להפליית מועמדים שאינם נושאים חן בעיני ועדת הקבלה קבע המחוקק גם את הרכבה.<sup>77</sup> בהתאם להוראות החוק מונה ועדת הקבלה חמישה חברים: שני נציגי היישוב הקהילתי, נציג התנועה שהיישוב הקהילתי מסונף אליה או חבר בה (ואם אין הוא מסונף לתנועה כאמור – נציג נוסף של היישוב הקהילתי), נציג הסוכנות היהודית לארץ ישראל או ההסתדרות הלאומית, ונציג המועצה האזורית שבתחום שיפוטתה נמצא היישוב הקהילתי. יושם אל לב שהחוק מעניק רוב לחברי היישוב והתנועה שאליה משתייך היישוב, אך מוסיף וקובע שכיושב ראש ועדת הקבלה יכהן נציג המועצה האזורית והוא ראש המועצה, סגנו או עובד הרשות, ובלבד שלא יהיה תושב היישוב.

לפי החוק, במסגרת שיקוליה של ועדת הקבלה, היא לא תוכל לסרב לקבל מועמד מטעמי גזע, דת, מין, לאום, מוגבלות, מעמד אישי, גיל, הורות, נטייה מינית, ארץ מוצא, השקפה או השתייכות מפלגתית-פוליטית. לצד הוראה כללית זו התווה החוק רשימה של שש עילות שבעטיין רשאית ועדת קבלה לסרב לקבל מועמד ליישוב הקהילתי, ואלה הן:

ג6 (א) ועדת קבלה רשאית לסרב לקבל מועמד ליישוב קהילתי בהתבסס

על אחד או יותר משיקולים אלה בלבד:

(1) המועמד הוא קטין;

(2) המועמד נעדר יכולת כלכלית להקים בית ביישוב הקהילתי

בתוך פרק זמן הקבוע בהסכם הקצאת המקרקעין;

(3) אין למועמד כוונה לקבוע את מרכז חייו ביישוב הקהילתי;

(4) המועמד אינו מתאים לחיי חברה בקהילה; החלטת ועדת קבלה

לסרב לקבל מועמד בשל שיקול זה, תהיה על סמך חוות דעת

מקצועית של מי שהתמחותו באבחון התאמה כאמור;

77 בפסק הדין המנחה בסוגיה, בג"ץ 2311/11 אורי סבח ואח' נ' הכנסת ואח', 17.9.11, שניתן בהרכב תשעה שופטים, סבר השופט הנדל, בדעת מיעוט, כי יש למנוע מצב שבו לנציגי היישוב והתנועה המיישבת יש רוב בוועדה. לכן הציע שמלבד שני נציגי היישוב ישב בוועדה איש ציבור בלתי תלוי.

(5) חוסר התאמה של המועמד למרקם החברתי-תרבותי של היישוב הקהילתי, שיש יסוד להניח כי יהיה בו כדי לפגוע במרקם זה;

(6) אפיונים ייחודיים של היישוב הקהילתי או תנאי קבלה הקבועים בתקנות האגודה, אם ישנם כאלה, ובלבד שקיבלו את אישור הרשם.

במקרה שוועדת הקבלה מסרבת לקבל מועמד ליישוב הקהילתי, עליה להמציא לו החלטה מנומקת בדבר סירובה. על החלטות ועדת הקבלה רשאים המועמד והיישוב הקהילתי להשיג לוועדת השגות המורכבת מחמישה חברים: איש ציבור בעל השכלה בתחומי המשפט, העבודה הסוציאלית או מדעי ההתנהגות; רשם האגודות השיתופיות או סגנו; עובד רשות מקרקעי ישראל; עובד משרד הרווחה והשירותים החברתיים ועובד משרד החקלאות ופיתוח הכפר. על החלטות ועדת ההשגות ניתן לעתור לבית המשפט לעניינים מנהליים. יושם אל לב שלצד סייגים אובייקטיביים, כגון סירוב לקבל קטין או מי שאינו בעל יכולת כלכלית, כולל החוק עילות סירוב שתוכנן עמום למדי, ובמידה רבה הן סובייקטיביות. ראשונה שבהן, "חוסר התאמה של המועמד למרקם החברתי-תרבותי של היישוב הקהילתי, שיש יסוד להניח כי יהיה בו כדי לפגוע במרקם זה".

המציאות ביישובים קהילתיים שונים מלמדת שלא אחת נבחנת אי התאמתו של המועמד רק מכוחן של דעות קדומות, והן פותחות פתח מסוכן לסירוב לקבל לשורותיהם אנשים שחטאם היחיד הוא רקעם ועברם השונה, עדתם, ארץ מוצאם, ולא אורח חייהם בהווה או אופיים האמתי.

אשר על כן, כל מקרה ראוי לו שייבחן לגופו וייקבע לגביו האם הסירוב לקבל פלוני אכן נבע ממניעים ענייניים וראויים או שמא משיקולים זרים ופסולים.<sup>78</sup> לנוכח פוטנציאל ההדרה וההפליה הקשה הטמון בחוק, בית המשפט העליון התחבט רבות בשאלת חוקתיותו. בסופו של דבר החליט, ברוב דעות, שלעת הזו טרם "בשלה" העת להכריע בשאלת חוקתיותו עד אשר יעמוד למבחן המציאות.<sup>79</sup>

78 לעניין זה, ראו יפה זילברשץ, "בדלנות במגורים בגין השתייכות אתנית-לאומית – האמנם רק זכותו של המיעוט", משפט וממשל, ו (תשס"א-תשס"ב) עמ' 87; גונטובניק (לעיל הערה 1), עמ' 389-401.

79 בג"ץ 2311/11 אורי סבח ואח' נ' הכנסת ואח', 17.9.11.

### הפן הערכי והמוסרי

לצד הדיון המשפטי, חשוב להדגיש שהפליה על רקע אורח חיים דתי שונה, אינה מהווה רק עוול משפטי, אלא עשויה לעלות, במקרים מסוימים גם, ואולי בעיקר, כדי פגם מוסרי, ערכי והלכתי.

הדרת ה"אחר" ותיוגו השלילי, כמו גם הצבת מחסום לפניו לבל ייכנס ב"שערינו", עשויה לעלות תדיר גם באיסורים רבים, כמו לשון הרע ורכילות, הלבנת פנים ופגיעה בכבודו של אותו "אחר". החושב את עצמו לבן קבוצת עילית "מיוחסת", ממחר לתייג את האחר, להגדיר את דתיותו. כביכול אוהז הוא בידיו "דתו-מטר" פלאי היכול לקבוע את מידת דתיותו של אדם, ועל פיו קובי הוא – הוא ולא אחר – מי "יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו".

למותר לציין שבחלק מהמקרים מסננת ועדת הקבלה את הפונים אליה על פי התרשמות שרירותית וקצרצרה מדתיותם. זאת, למרות הקושי הרב בהצבת קריטריונים ברורים, גלויים ושוויוניים, למדידת דתו של אדם, שספק רב אם היא בכלל ניתנת למדידה. האמנם אורך השרוול וגודל הכיפה והמטפחת הם הפרמטרים המכריעים היחידים? או שמא אורך התפילה וגודל הציצית? ובניסוח חד יותר: האם עבריינין שהורשעו בהעלמת מס יהא כשר לבוא בשערי היישוב (ואולי אף לקבל 'מפטיר' ביום הכיפורים) רק בשל כך שציציותיו מתבדרות בחוץ, זקנו הפרוע יורד על פי מידותיו, כומתת צמר רחלים מכסה את כל ראשו, ואילו איש ירא שמים המקפיד על קלה כבחמורה ועושה חסד לאלפים, אך נועל דרך קבע סנדלים בלי גרביים, לא יוכל לעשות כן? האמנם אישה המכסה את ראשה בפאה בלתי צנועה בעליל, הבולטת למרחוק, ומבלה את רוב ימיה בליהוג סיטוני של דברי רכילות ולשון הרע, תיחשב לבת ישראל צנועה וכשרה המתקבלת ברצון, ואילו חברתה, שכמנהג בית אמה, אינה מכסה את שיערה הקצר, אך עוסקת במסירות נפש בחינוך ילדים חילוניים ובקירובם למסורת ישראל לפרוצה תיחשב? לא באנו כאן להכריע בשאלות הלכתיות, אלא להעלות דילמות שאין לפטרן במנוד ראש ובקלות דעת, כאשר באים להכריע מי יבוא בשערי הקהילה ומי יודר הימנה.

אין זה סוד שלדאבון לבנו ביישובים קהילתיים מסוימים המוגדרים כתורניים, תורניים-פורטה ותורניים-לייט, מתגוררים גם עברייני מין שריצו את עונשם ושבו

לחיק משפחתם,<sup>80</sup> ואנשים שהורשעו בעברות אלימות במשפחה או הוכרזו על ידי בית הדין כסרבני גט. למרות זאת הם מקובלים ורצויים לחברי קהילתם. אך בה בעת מונעת ועדת הקבלה של היישוב כניסתם של אנשים נקיי כפיים וברי לבב שלא הורשעו מעולם, אך חטאם הגדול הוא שילדיהם לא למדו בבתי הספר הפרטיים והאליטיסטיים, אלא במערכות החינוך הרגילות של החינוך הממלכתי-דתי.

בהיבט הערכי והמוסרי סוגיה זו משיקה לסוגיה רחבה הרבה יותר, של הדרת ה"אחר" והפלייתו לרעה גם בתחומים אחרים. אכן, תורת ישראל מדברת במקומות הרבה בשבח השוויון, על אף שבעולמה של הלכה, כמו תמיד, ניתן למצוא גם דעות חולקות, ואמירות לרוב המדירות את האחר, כגון משנת אבות שנזכרה לעיל; עמדתו של רבן גמליאל שלפיה, "מי שאין תוכו כברו אל ייכנס לבית המדרש", או עמדת בית שמאי שלפיה ראוי ללמד תורה רק לבן טובים, עשיר ומיוחס.

אכן, הזרם המרכזי במסורת היהודית בכלל ובציונות הדתית בפרט דחה גישה זו ואימצה תחתיה את הגישה המכילה, המושיטה יד ופוחתת לב, מקרבת ואינה מרחיקה.

בעקבות מסורת עתיקת יומין זו פעלה גם מגילת העצמאות של מדינת ישראל המדברת בשבח שוויון הזכויות. לאחריה נחקקו חוקים רבים אחרים בדרך כבושה זו, כגון חוק שיווי זכויות האישה, חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה וחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות. אף על פי שעקרון השוויון לא עוגן בחוקי היסוד, הוא הוכר כעיקרון חוקתי ראשון במעלה כבר מימים קדמונים.

על בסיס תפיסה זו, פסק בית המשפט העליון בכמה הזדמנויות שעל עיקרון זה לחול גם על שיווק מקרקעין המצויים בבעלות המדינה. אכן, הוראות הדין ובתי המשפט הכירו בזכות הקיום הנבדלת של יישובים או שכונות בעלי אופי ייחודי (דתי, חרדי, אקולוגי וכיוצא בזה), אך דרשו שוועדות הקבלה שלהם יפעלו על בסיס קריטריונים גלויים, אחידים ושווים, ושפעולתן תיעשה מתוך ברות לבב וניקיון כפיים.

80 עניין זה כשלעצמו כמובן אינו פסול, אם אכן שבו בתשובה שלמה. על עקרון "תקנת השבין" ו"כיוון שלקה – הרי הוא כאחין", ראו בהרחבה משנה, גיטין ה, ה; רמב"ם, הלכות תשובה ז, ז; ודבריו הנכוחים של השופט מנחם אלון בעל"ע 18/84 כרמי נ' פרקליט המדינה, פ"ד מד(1) 375.

כאמור, בפועל המצב שונה לחלוטין. לא פעם יישובים המתיימרים להתעטר בכתר ה"ייחודיות" (אקסקלוסיביות) והתורניות, נושאים את שם ה' לשווא ומשתמשים בתירוץ הדתי כדי לסנן מועמדים שאינם רצויים בעיניהם מסיבות שונות לחלוטין, כגון רקע חברתי וכלכלי, מוצא עדתי שונה וכיוצא בזה. בתואנות שווא, של "מיוחדות קהילתית-תורנית" כביכול, דוחות ועדות קבלה יישוביות מועמדים שלא דבק בהם כל רבב, רק בשל מראם ולבושם השונה, מוצאם החברתי או העדתי. במקרים אלה משמשת הדת מסווה לאפליה פסולה שלעתים עולה כדי גזענות ממש.

צריך לכבד את אמונתו של כל אדם, אך זו אינה יכולה לשמש קרדום לחפור בו שנאה לאחר, פסילתו, הדבקות תווית קלון של "סוג ב' " על מצחו, והדרתו מחברת אנ"ש [=אנשי שלומנו]. לא כך היא דרכה של תורת ישראל.

גדולתה של חברה הבוטחת בעצמה ודבקה בעקרונותיה היא ביכולתה להכיל בתוכה אנשים בעלי דעות שונות. החושש שכל עולמו ייחרב אם חס וחלילה יגור בשכנותו מי שאינו בדיוק כמוהו, יותר משהוא מעיד על האחר מעיד הוא על עולמו-שלו, שלא רק צר כעולמה של נמלה, אלא גם שביר ונוח לאבד ככלי זכוכית.

מחויבות דתית, ערכית ומוסרית מחייבת אותנו לעשות כל העת חשבון נפש ולבחון אם לא הקרבנו על מזבח האידאליים הגדולים והרצון להקים חברת מופת את אחריותנו החברתית לכלל, וזנחנו – שלא במודע – את מחויבותנו לכלל, הדוגלת בעמדה ערכית ומוסרית מכילה ולא מדירה, המקבלת בלב פתוח ובנפש חפצה את המבקשים להידבק בה ואינה דוחה אותם בכוח הזרוע.

"ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים" (בראשית יא, א), אינו חזון אחרית הימים של ישעיהו הנביא (שכזכור מורכב דווקא מעולם של הפכים החיים בצוותא, "וגר זאב עם כבש, ונמר עם גדי ירביץ" [ישעיהו יא, ו]), אלא קיצור תולדותיה של חברת דור הפלגה שסופה חורבן וכליה.

### אחרית דבר

כאמור בראש הדברים, את סוגיית ההתרחקות משכן רע והיכולת למנוע אדם מלגור ביישוב או בשכונה, יש לבחון בהקשר רחב הרבה יותר של בדלנות ו"גטואיזם", הפרדה והפליה בכל תחומי החיים: בדור, בחינוך, בתחבורה, בבתי הכנסת, בבתי המדרש וכיוצא בהם.



כפי שהראינו לדעת, ההלכה והמשפט העברי אינם מתעלמים מזכותה של קבוצה ייחודית לשמור על אורחות חייה. יש בכך גם הגשמת זכותה לאוטונומיה אישית ולמניעת פגיעה בערכים המקודשים בעיניה. עם זאת, רצון זה ומטרה נעלה זו, אינם מצדיקים את כל האמצעים. הדרת אדם רק בשל כך שאינו דתי דיו, עלולה להסוות נימוקים אחרים, פסולים בתכלית, של רצון להדיר פלוני בשל לאומיותו, צבע עורו, מוצאו, עדתו וכיוצא בזה. כמו תמיד, יש לאזן בין הערכים השונים.

מהמקורות הרבים שהבאנו בסוגיה זו עולה כי הרצון להימנע מהתחברות עם הרשע (תהא אשר תהא הגדרתו) אינו פסול כלל ועיקר. ניתן בהחלט לראות בו "תכלית ראויה". אכן, מימושו נעשה בדרך של התרחקות הנפגע הפוטנציאלי, הצדיק, משכונתו של הרשע, ולא באמצעות הרחקה של הרשע מלבוא ולהתגורר במקום מסוים. רצון ההיבדלות עשוי להביא להנחיה ערכית, חברתית ומוסרית להתרחק מן הרשע, אך אין בו כדי להקנות לצדיק זכות הלכתית-משפטית המאפשרת לו להרחיק את הרשע משכונתו או למנוע ממנו לבוא ולהתגורר במקום שיחפוץ.

סוגיה זו קשורה בטבורה גם לסוגיה רחבה יותר של חופש ההתאגדות – זכותה של קבוצת אנשים להתאגד ולהתאחד סביב מטרה משותפת, וזכותם של בני הקבוצה למנוע אחרים מלבוא בשורותיהם.<sup>81</sup> גם בעניין זה יש למצוא את האיזון הראוי בין זכותו של אדם או של קבוצת אנשים לקבוע לעצמם אורחות חיים היפים להם ולילדיהם ובין נשיאת "שם שמים" – או שמות ערכים אחרים (אקולוגיה וכיוצא בזה) לשווא, ועשיית שימוש לרעה בכוח השררה שנמסר לקבוצה או למי מחבריה לקבוע מי יבוא בשעריה ומי לא.

סוף דבר: מצוות "לא תעשו אגודות אגודות", וראיית הציבור כולו – וצבור, כידוע בעולמה של מסורת ישראל, נוטריקון הוא ל"צדיקים, בינונים ורשעים" – כישות אחת, שרגלי אבותיה עמדו על הר סיני "כאיש אחד בלב אחד", מחייבת לצמצם עד למינימום את הדרתם של אנשים מלבוא בגבולנו. יש לזכור שהדרת ה"אחר" בכל תחומי החיים בכלל, ובבדלנות במגורים בפרט, יש מחירים כבדים:

81 בעניין זה עסקתי בהרחבה במקום אחר. ראו אביעד הכהן, "שבטיות, שוויון וחירות ההתאגדות", פרשיות ומשפטים (ת"א תשע"א), עמ' 178–185, והמקורות שזכרו שם. וראו הפתיחה היפה של השופט הנדל לפסק דינו בבג"ץ 2311/11 אורי סבח ואח' נ' הכנסת ואח', 17.9.11.

הן במישור הערכי הן במישור החברתי והחינוכי הן ביכולת לקרב את ישראל – כל ישראל – לאביהם שבשמים. זאת, מלבד האיסורים הכרוכים תדיר בעקביה, והם איסורי לשון הרע ורכילות, הלבנת פנים וביוש וכיוצא בהן. כמו בסוגיות מורכבות אחרות גם כאן יש לשקול היטב "שכר מצווה כנגד הפסדה", לבחון כל מקרה ומקרה לפי נסיבותיו המיוחדות ולהגיע להכרעה מתונה, שקולה ומאוזנת שתיתן ביטוי לכל הערכים הגלומים בסוגיה מורכבת ורגישה זו.

### נספח: "דירה להשכיר" – גלגוליו של שיר-סיפור

ביטוי מעין ספרותי לסוגיה שניצבת במוקד מאמר זה ניתן בגרסאות השונות של הסיפור "דירה להשכיר", מאת לאה גולדברג.<sup>82</sup> נוסחו המקורי משקף היטב מציאות שבה אנשים שונים אינם רוצים לגור זה בשכנותו של זה. לימים, הוצעו לשיר מספר "תרגומים דתיים", שלצד ההומור שבהם טמון בהם הם משקפים מציאות קשה ולא מחמיאה בעליל. לצד השיר-סיפור המקורי של לאה גולדברג הבאנו שניים מהם בנספח למאמר זה. נוסחים אלה פורסמו בשנים האחרונות (באופן אנונימי) ברשת האינטרנט, ועל אף מקורם העממי יש בהם כדי להבליט את המרחק הגדול שעל החברה הישראלית בכלל, והחברה הדתית והחרדית בפרט, לעשות גם במאה ה-21 ביחסה ל"אחר" באופן כללי ובסוגיית המגורים הבלדניים בפרט. למותר לומר שאין בפרסומם כאן משום הסכמה למסרים העולים מהם.

דירה להשכיר / ישראל 2004

בעמק יפה בין כרמים ושדות,

עומד מגדל בן חמש קומות.

בקומה הראשונה

לודמילה השמנה

82 מן הראוי לציין שסיפור-שיר זה פורסם לראשונה מעל דפי "משמר לילדים" מיד בסמוך להקמת המדינה, ביום 22.10.48. צילום שלו מופיע באתר של ארכיון הקיבוץ הארצי בגבעת חביבה: [http://www.givathaviva.org.il/hebrew/yaari/181108\\_dira.htm](http://www.givathaviva.org.il/hebrew/yaari/181108_dira.htm) יש לשער שחיבורו ועיתוי פרסומו הושפעו גם מגלי העלייה הגדולים שהגיעו באותן השנים לארץ ויצרו לא מעט מתחים בין העדות והמגזרים השונים, שמצאו ביטויים גם במגורים בלדניים. וראו עוד גילה אמיתי, "מגדל הפעמון: קריאת התעוררות סוציאל-פמיניסטית ב'דירה להשכיר' ללאה גולדברג", ספרות ילדים ונוער, 132 (2011).

על בחירת מקום מגורים, מגורים בדלניים, הלכה והכלה, משפט וחברה

עלתה מאוקראינה לפני שנה  
 פיה מלא שיני זהב  
 וסבה, כך היא אומרת, היה ברוסיה רב.  
 בקומה השנייה  
 משפחה תימנייה  
 הורים ועשרה ילדים מטפחים  
 לאבא יש בשוק דוכן פיצוחים.  
 בקומה מספר שלוש  
 אליעד, עם הכיפה על הראש  
 לו כיפה ולה מטפחת  
 את חמשת ילדיהם מגדלים הם בנחת  
 בקומה הרביעית  
 גר זוג צעיר  
 היא גננת, הוא מלצר  
 עלו מאתיופיה, שכחתי לומר.  
 בקומה מספר חמש  
 גרה משפחת חרמש  
 אך לפני שבוע  
 ארזו מזוודות ועזבו.  
 איש אינו יודע לאן ומדוע  
 סגרו השכנים הדלת  
 ותלו בחוץ שלט:  
 "דירה להשכיר"  
 בא תום משיינקין עגול משקפים  
 ארבעה עגילים לו בשתי האוזניים  
 עומד בחוץ וקורא את השלט  
 עולה במדרגות ופותח הדלת  
 באים מכל הדירות השכנים  
 עומדים מסביבו מסבירים לו פנים:  
 "הנאה המטבח בעיניך?"  
 נאה.  
 הנאים החדרים בעיניך?

נאים.

הנאה המסדרון בעיניך?

נאה.

אם כן, שב אתנו, תום!

לא אשב! השכנים אינם טובים בעיניי!

איך אשב אני, לוחם לזכויות האדם,

עם מתנחל שידי מגואלות בדם?

ובכלל, לא מתאים לי וממש לא נוח,

לגור ליד דוס שיעשה לי שטיפת מוח!

שלום לכולם, שלום עכשיו,

הלך לו תום, ואליעד נעלב.

הלך תום, בא שמחה בונים.

עומד בחוץ, קורא את השלט,

עולה במדרגות, פותח הדלת.

באים מכל הדירות השכנים,

עומדים מסביבו מסבירים לו פנים:

הנאה המטבח בעיניך?

נאה.

הנאים החדרים בעיניך?

נאים.

הנאה המסדרון בעיניך?

נאה.

אם כן, שב, שמחה בונים, אתנו!

לא אשב. השכנים אינם טובים בעיניי!

איך יכול אני, חסיד של הרבי מגור,

ליד אישה פרוצה לגור?

היא מכסה טפח ומגלה טפחיים,

ומה יהיה על קדושת העיניים?

נעלבה לודמילה,

ושמחה בונים הלך לו.

הלך שמחה בונים, בא דוקטור גל.

עמד בחוץ, קרא את השלט,

על בחירת מקום מגורים, מגורים בדלניים, הלכה והכלה, משפט וחברה

עלה במדרגות, פתח את הדלת.

באים מכל הדירות השכנים,

עומדים מסביבו מאירים לו פנים.

הנאים החדרים בעיניך?

נאים.

הנאה המטבח בעיניך?

נאה!

הנאה המסדרון?

נאה.

אם כן, שב אתנו דוקטור גל!

לא אשב! השכנים אינם טובים בעיניי!

איך אשב אני, המחונן, הגאון,

עם מוכר פיצוחים שלא גמר תיכון?!

הבוז לבערות, יחי המשכל!

נעלב התימני, והלך דוקטור גל.

הלך דוקטור גל, בא אליה.

עומד בחוץ וקורא את השלט,

עולה במדרגות, פותח את הדלת.

באים מכל הדירות השכנים,

עומדים מסביבו, מסבירים לו פנים:

הנאה המטבח בעיניך?

נאה.

הנאים החדרים בעיניך?

נאים.

הנאה המסדרון בעיניך?

נאה.

אם כן, שב, אליה, שב אתנו!

לא, לא אשב. השכנים אינם טובים בעיניי!

איך אגור אני, לטבי בהיר עור,

בכפיפה אחת, עם אתיופי שחור?

לא נאה לי ולא יאה לי!

לך, גזען, גם לנו לא נאה ולא יאה,

צעקו השכנים פה אחד.  
רק לודמילה שתקה בצד.

דירה להשכיר – נוסח דתי-חרדי

בעמק יפה בין כוללים וישיבות,  
עומד לו מגדל בן חמש קומות.  
בקומה הראשונה גרה משפחה ספרדייה,  
אברך כולל ש"סניק עם שמונת ילדיו.  
שירי קודש מזרחיים מתנגנים בפול ווליום מחלוניו,  
תמונה גדולה של הרב עובדיה בסלון,  
ותמונה גדולה של ה"סטטיפלער" ליד הארון.  
בקומה השנייה משפחה ליטאית,  
יש להם בשבת חברת תהלים בהברה אשכנזית  
שלט גדול של ג' בעונת הבחירות,  
עם מרן הרב אלישיב מתייעצים בבעיות.  
בקומה מספר שלוש  
א חסידישער איד,  
כל הזמן הוא בשמחה תמיד.  
גרביים שחורות לו עד ברכיו,  
פאות ארוכות לכל ילדיו  
לטיש מקפיד הוא כל שבת ללכת,  
ביתו הוא כמו תחנת רכבת.  
בקומה הרביעית,  
מזרחניק חרד"לי  
ביתו מפואר מטופח ונקי  
כל בניו במרכז הרב  
משנת הרב קוק מאירה את עיניו.  
בקומה מספר חמש  
גר הרב לעש  
אבל לפני שבוע  
ארז את המזוודות ועזב

על בחירת מקום מגורים, מגורים בדלניים, הלכה והכלה, משפט וחברה

משרה חשובה בצפון אמריקה קיבל ביחד עם גרין כארט,  
ומצדו שתלך כל המדינה קיבינימט.

סגרו השכנים את הדלת

ותלו בחוץ שלט:

"דירה להשכיר".

בא שלומי, המודרני החרדי החדש

ג'וצ'י ומילאנו מפארים את רגליו,

ואלנטינו באלף שקל מסגרת למשקפיו.

עומד בחוץ וקורא את השלט,

עולה במדרגות ופותח הדלת.

באים מכל הדירות השכנים,

עומדים מסביבו מסבירים לו פנים:

הנאה המטבח בעיניך?

נאה.

הנאים החדרים בעיניך?

נאים.

הנאה המסדרון בעיניך?

נאה.

אם כן, שב אתנו, שלומי!

לא, לא אשב! השכנים אינם טובים בעיניי!

איך אשב אני, המודרני המתקדם,

עם חסיד מימי הביניים שלא מכיר את הסינגל החדש של דקס

שמארח את לם?

ובכלל, לא מתאים לי וממש לא נוח,

לגור ליד חסידי אידישאי שיעשה לי טיש במוח.

שלום לכולם ומזל טוב לדקס על הסינגל החדש.

הלך לו שלומי, והחסידישער נעלב.

הלך שלומי, בא פריעדמאן.

עומד בחוץ וקורא את השלט,

עולה במדרגות, פותח הדלת.

באים מכל הדירות השכנים,

עומדים מסביבו מסבירים לו פנים:

הנאה המטבח בעיניך ?

נאה.

הנאים החדרים בעיניך ?

נאים.

הנאה המסדרון בעיניך ?

נאה.

אם כן, שב אתנו, פרידמאן, שב !

לא, לא אשב. השכנים אינם טובים בעיניי !

איך יכול אני, קנואי תלמיד מהסאטמארר רב,

ליד מזרוחניק טמא מטומא לגור – שם רשעים ירקב ?

הוא תולה דגל של מדינת ישראל ביום העצמאות,

גיוואלד זה כפירות ואפיקורסות, אני לא יכול לסבול את זה

אפילו איין מינוט !

נעלב המזרוחניק, ופריעדמאן הלך לו.

הלך פריעדמאן, ובא הלפרין

עמד בחוץ, קרא את השלט,

עלה במדרגות, פתח את הדלת

באים מכל הדירות השכנים

עומדים מסביבו מאירים לו פנים.

הנאה המטבח בעיניך ?

נאה.

הנאים החדרים בעיניך ?

נאים.

הנאה המסדרון בעיניך ?

נאה.

אם כן, שב אתנו, הלפרין !

לא אשב ! השכנים אינם טובים בעיניי.

איך אשב אני, החב"דניק הגאה,

עם ש"כניק מפונוביז' שאת הרבי המלך המשיח מבזה ?

כיצד אראה כל בוקר את ה"יתד נאמן" במדרגות,

כשלבי לא ייקרע אז לחתיכות ?

לא אשב, יחי אדוננו מורנו ורבנו מלך המשיח לעולם ועד, יחי המלך.



על בחירת מקום מגורים, מגורים בדלניים, הלכה והכלה, משפט וחברה

שמח הליטאי, והחב"דניק הלך לו.

הלך הלפרין, בא איצקוביץ.

עמד בחוץ, קרא את השלט,

עלה במדרגות, פתח את הדלת

באים מכל הדירות השכנים,

עומדים מסביבו מאירים לו פנים.

הנאה המטבח בעיניך?

נאה.

הנאים החדרים בעיניך?

נאים.

הנאה המסדרון בעיניך?

נאה.

אם כן, שב אתנו, איצקוביץ!

לא, לא אשב. השכנים אינם טובים בעיניי.

איך אגור אני, אשכנזי לבן ומכובד,

בכפיפה אחת עם פרענק ברברי ולא מלומד?

לא נאה לי ולא יאה לי!

לך, גזען, גם לנו לא נאה ולא יאה,

צעקו השכנים פה אחד,

רק החסידישער שתק בצד.

הלך איצקוביץ, בא ירון.

בעל תשובה לפי כל קריטריון

עמד בחוץ, קרא את השלט,

עלה במדרגות, פתח את הדלת

באים מכל הדירות השכנים,

עומדים מסביבו מאירים לו פנים.

הנאה המטבח בעיניך?

נאה.

הנאים החדרים בעיניך?

נאים.

הנאה המסדרון בעיניך?

נאה.

אם כן, שב אתנו, ירון!

בעזרת השם אשב!

שמחו השכנים ושמח גם ירון,

התבודדות עושה הוא כל יום במירון.

ומאז בעמק יפה בין כוללים וישיבות,

עומד לו בניין בן חמש קומות.

החסידישער הוסיף מרפסת,

ולפרענק נולדה בת נחמדת,

ירון עשה התבודדות,

והליטאי הלך לבחירות.

והמזרחניק הלך למילואים,

וכולם היו שמחים ומאושרים...